

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

OKTOBER 1981 NUMMER 10

Indhold

Henning Kirkeby: Brændevinsbrænding i Sønderjylland	289
H. P. Jensen: Jep Refsing – en jyllænder	295
Lone Anker Jakobsen: Historiesyn i folkeskolen	299
Torben Glahn: Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig	303
Sukkerproduktion i Haderslev	306
Kim Salomon: Sønderjyske synsvinkler	307
Uwe Thomsen: Kobbergade i Tønder	310
Bog anmeldelser	311
Grænselandsdagbog	317

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Studieafdelingen

I slutningen af november 1981 udkommer:

Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje Rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933–1939.

Dette grundlæggende værk om det danske mindretals kår i det nazistiske Tyskland bygger på et omfangsrigt utrykt materiale. Carsten Mogensen beskriver her nazisternes dobbeltspil og mindretalsledelsens ihærdige fra-sag-til-sag-politik på hjemmefronten i Flensborg og Kiel samt Jacob Kronikas utrættelige indsats i Berlin. Det lykkedes at sikre det danske mindretals eksistens, men aldrig den enkelte dansksindede sydslesvigerv.

C. R. Mogensens bog er et centralt værk om nazistisk politik, om Sydslesvigs historie og om det danske mindretal i Tyskland.

373 + 68 s. indb. ill. 183.– kr.

Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb.

I slutningen af januar 1982 er det 150 år siden, at flensborgeren Chr. Paulsen (1798–1854) besvarede Uwe Jens Lornsens »slesvigholstenske« stridsskrift fra 1830. I denne anledning udgiver studieafdelingen en bog om denne danskhedens forkæmper.

Chr. Paulsen tog den tysk-slesvigholstenske opfordring op. Indtil sin død kæmpede han for de dansktalende sønderjyders kulturelle og politiske ligeberettigelse med de tysktalende slesvigere og for hertugdømmets Slesvigs statsretlige forbindelse med kongeriget Danmark. Johann Runge har gennemgået både den bestående litteratur om Paulsen, dennes trykte og utrykte værker, universitetsforelæsninger, breve og dagbøger og har på dette materiale skrevet en biografi, der giver et rigt facetteret billede af Chr. Paulsens person, skribentvirksomhed og nationale indsats. Desuden gøres der rede for, hvordan »Den første Sønderjyde«s liv var indflettet i Danmarks, Slesvig-Holstens og Sønderjyllands politiske udvikling.

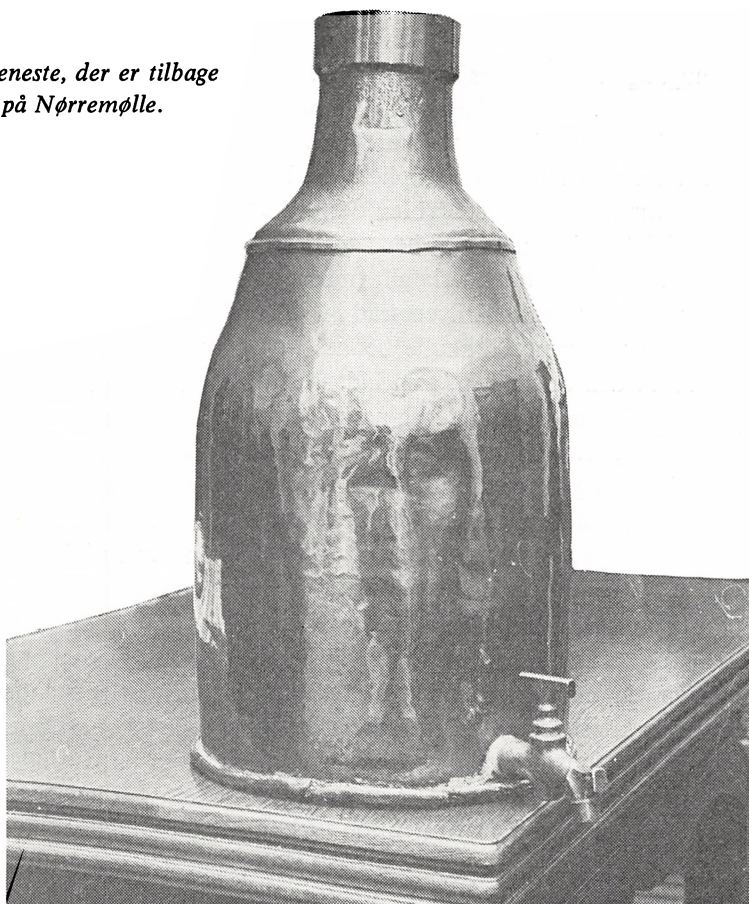
ca. 272 s. indb. ill. 122.– kr.

Alle priser er inklusive moms.

Bøgerne er i kommission hos **Padborg Boghandel**, Nørregade 16, 6330 Padborg, telf. (04) 67 31 08, men kan naturligvis bestilles hos enhver boghandler nord og syd for grænsen.

Denne kobberkedel er det eneste, der er tilbage af Chr. Hanssens brænderi på Nørremølle.

Brændevinsbrænding i Sønderjylland

Af HENNING KIRKEBY

Direktør, cand. polit. Henning Kirkeby, der har været knyttet til De Danske Spritfabriker i 40 år, og som gik på pension og flyttede til Sønderjylland for nogle år siden, skriver lidt om brændevinsbrændingens vilkår før og nu i Nord- og Sydslesvig.

Stærke men forgæves bestræbelser er gennem årene blevet udfoldet for at hindre de danske bønder i at få brændevin. Den ville de have » om de end skal hente den i Polen«, hed det i 1775. Så langt behøvede de nu ikke at gå. I kongeriget var brændevinsbrænding kun tilladt i købstæderne, og der skulle betales en beskedent afgift af den, men i Slesvig var

den ubeskattet, og brænderierne skød op som paddehatte. Den ulyksalige »mellemrigsgrænse« langs Kongeåen var det umuligt at bevogte, selv om tolderne fik en deling lansenerer til hjælp i 1831. Smuglerne havde ligefrem organiseret ugentlige vogntog eskorteret af bevåbnede bander, der frejdigt tog kampen op; en tolder var blevet dræbt, en anden blev fundet på en mark i live men hjælpeløs, smuglerne havde stukket et rive-skaft gennem hans trøjeærmer bag om ryggen. I stænderforsamlingen i Viborg blev det i 1839 hævdet, at der fra Slesvig blev indsmuglet tyve gange så megen brændevin, som der blev indført ad lovlig vej.

Smuglingen mærkedes naturligvis særlig stærkt i Ribe. I 1804 havde der været 48 brænderier i byen, i 1827 var kun to i stadig drift. Til den i forvejen komplicerede lovgivning for denne grænseby blev det derfor i 1829 føjet, at brænderierne her var fritaget for den sædvanlige brænderiafgift (måske en idé for Sønderjyllands Erhvervsråd i 1981?) mod at der til gengæld skulle betales konsumtion af den brændevin, som indførtes til byen. Tilføjes er vidunderlig naiv, for det var jo og vedblev at være smuglergods, der truede byens egen produktion, ligesom det i resten af Jylland var brændevinen fra bøndernes ulovlige hjemmebrænding, der bragte utallige bybrænderier til standsning.

På begge sider af Kongeåen så de ansvarlige gerne toldgrænsen ophævet. Selv i København var man efterhånden blevet villig, det var jo konstateret, at det meste af brændevinen blev indsmuglet, og at mange af tolderne var korrumpere. På et møde i Kolding i 1843 vedtog man en petition til kongen, hvori det hed at »toldgrænsen ved Kongeåen har bidraget mest til, at en stor del af Slesvigs befolkning er blevet vant til at fornægte sin danske nationalitet, og at denne toldgrænse har betydelig lettet arbejdet for dem, som har sat sig det mål at fortyske det danske Slesvig«. Men en kongerigsk brændevinsskat var mere end slesvigernes fædrelandskærlighed kunne bære.

Den nævnte petition skulle være et nødråb fra befolkningen syd for Kongeåen, »Vi slesvigere . . .«, hed det, men skrækken for at ophævelsen af grænsen blev kædet sammen med den meget beskedne beskatning – nogle få ører pr. flaske – og var så stor, at alle de 6000 underskrifter, der ledsagede petitionen, kom fra folk nord for Kongeåen. Laurids Skau, der havde talt på mødet i Kolding, protesterede mod beskatningen, og i den slesvigske stænderforsamling sagde hertugen af Augustenborg i 1840: »Man kan sige om mådeholdsforeningerne hvad man vil, men arbejdsmanden og daglejereren behøver dog

brændevin til sin subsistens. Når han i vort klima hele dagen må arbejde i fri luft uden at få varm mad, så er brændevinen det eneste middel til at beskytte ham mod forkølelse.« Det var den klassiske argumentation for den fattige mands snaps, der vedblev at have gyldighed indtil skatteforhøjelserne i 1917 satte et brat punktum for den store nordiske rus.

Men det var for naivt at tro, at man kunne bevare afgiftsforskellen, når toldgrænsen forsvandt (selv om man nu forsøger det i Fællesmarkedet), og resultatet blev da også, at da det fire hundrede år gamle skel blev ophævet på kongens fødselsdag i 1850, blev brændevinsskatten samtidig udvidet til også at gælde i Slesvig. Virkningen var trods dens beskedne omfang så voldsom, at mange brænderier standsede. I Åbenrå f.eks. klarede 14 brænderier sig godt i 1845, men efter loven i 1850 indstillede de alle driften, hvilket også havde til følge, at fattigfolk nu fik vanskeligt ved at skaffe sig mælk, fordi bærmen og dermed koholdet på brænderierne og hos avlsbrugerne forsvandt. Enkelte brænderier kom i gang igen en tid, men det blev aldrig det samme som før. Befolkningens vrede rettedes også mod Laurids Skau, for nok havde han protesteret mod brændevinsskatten, men han havde dog været ivrig for at få grænsen ophævet. I dag er spiritus-skatte i Danmark dobbelt så høje som i Tyskland, den lovede harmonisering lader vente på sig og smuglingen flourer igen.

Der fandtes også en anden brændevin-grænse i Slesvig, usynlig og uafhængig af lov-bud. Man sagde fra gammel tid, at når man på en kro forlangte punch og fik kaffe og brændevin, var man i en dansksindet del, fik man te og brændevin eller rom var man i en tysksindet. Kroer var der som omtalt af Erik Skram i Hinsides Grænsen fra 1887 »en overhændig mængde af i Sønderjylland, steder hvor kaffepunchens syrlig-beske lugt hænger ved hver mands skæg og ikke er til at drive ud af stuerne«. Han kaldte kaffepun-

chen »en slags fornem drukkenskab som mere har taget overhånd«, og ved barselvisitter, »kvindbassel«, drak kvinderne sig fra sans og samling og gik til håndgribeligheder over for de karle, de mødte på hjemvejen.

I 1730 var man begyndt at udlicitere retten til at forsyne omegnens kroer med brændevin, fordi »en stor del af det mindrebedmedlede borgerskab har deres eneste næring, subsistens og underhold ved at passe brændevinskedlen«, som borgmester og råd i Flensborg skrev til kongen. Da var forsyningen af de 28 kroer under de gråstenske godser allerede forpagtet til statsfoged Thomsen i Flensborg for 150 rdl.

Det var brændevinen, der skulle redde de mange småbyer. Oppe i Aalborg kaldte man brændevinsbrændingen for »vor og alle kjøbstæders hovednæringsvej«, Holberg kaldte brændevinen »landets største produkt«. Men der var forskel på kvaliteten, og da Frederik VII var med hæren på manøvre ved Slesvig i 1858 og fik en dram af en af soldaternes feltflaske – ligesom Napoleon gerne styrkede sig med den brændevin, som en grenader rakte ham i forbifarten – sagde han: »Det er en dårlig snaps, min ven«, og så gav han soldaten et klap på kinden og et par skillinger, da denne tro undersåt fastholdt at Hans Majestæts brændevin var god nok.

Flensborg-brændevinen havde haft et godt omdømme, men efter 1864 var det dansk brændevin, sønderjyderne længtes efter: »For den fristelse at få virkelig dansk akvavit står kun få sønderjyder. Den har også en langt renere smag end det tyske, fuselholdige stads og så er den fra Danmark«, skrev Erik Skram i sin bog. Og da Peter Skomager i Sottrupskov i 1885 fiskede i Alssund og blev prajet af borgmester Peter Schjørring fra Kolding råbte han: »I har det godt i det lille Danmark, for brændevinen er så billig«. Nu var det den tyske, som var blevet dyrest.

Den frihedselskende Tønder-student Detlev Angel skrev i 1788 i sin vens stambog: »Tænk dansk, tal dansk, drik dansk«, men

han betalte dyrt for denne leveregel, få år senere døde han »af genialitet og kommenbrændevin«.

Ellers kunne der været meget lune forbundet med de sønderjyske drikkevaner som i verset: »Ind over æ taffel, ind til æ naffel, op til æ snaffel og ned i æ gaffel«, eller i indskriften på en gammel brændevinskaraffel (nu på museet i Pløn): »Wer allzeit blieb in seinem Haus – und trinckt soviel wie eine Maus – und könt so oft wie ein Hahn – das wäre seiner Frau ein braffer Mann«. Sidste ord i hver linie er angivet med et billede i stedet for bogstaver, så det samtidig er en slags rebus.

I Christiansfeld, hvor brødremenighedens initiativrige virke føltes generende både i Kolding og i Haderslev, havde baron Johannes Wattenwyl efter hvad der blev fortalt i 1787 en årlig indtægt på 60.000 rigsdaler af »Brændeviins Værket« der i byen. Syd for Kongeåen lå brænderierne som en perlerad, især på kroerne ved broerne, det gjorde det bekvemt for smuglerne. Der var brænderi på Mølby kro ved Oksenvad, på Københoved mølle, på Foldingbro kro, hvor den tysk-sindede krovært Peter Petersens ejendom Nissumgård var tilholdssted for både oprørerne i 1848 og de tyske soldater i 1864 – mens der typisk nok ikke var brænderi på Kongeåkroen på nordsiden – på Gredstedbro kro og på Jested kro ude mod vest. Ved Skodborg herskede dynastiet Thomsen på begge sider af åen. På sydsiden drev sognekongen stænderdeputeret Thomas Thomsen kro og brændevinsbrænderi, og på nordsiden skaffede broderen Peder Thomsen sig indsmuglet brændevin derfra til sin kro i Vejen. Så det var med særlig vægt, Peder kunne agitere i Viborg stænderforsamling for Kongeågrænsens ophævelse, men han gjorde den taktiske fejl at knytte forslaget til et krav om ophævelse af forbudet mod brænderier på landet, det ville man ikke høre tale om i København. Efter 1864 blev der dog som en undtagelse givet efterfølgeren på

Knud Knudsen.

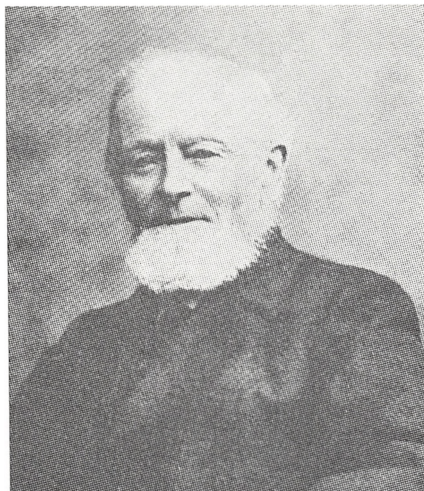
Vejen kro Niels Jochum Thomsen tilladelse til brændevinsbrænding, men allerede i 1872 var brænderiet nedlagt igen.

Længere mod syd drev slægten Drejer et stort dampbrænderi på Agentoft ved Jels og amtmand E. S. Heltzen et på Søgård, ligesom der var brænderi på Aartoft ved Oksevejen, som oprindelig hørte under Søgård. Der var brænderi på Ottensbøl mølle ved Skærbæk, på Hedsgård ved Tinglev, på Uge kro og på Rends kro. På Krus vandmølle ved Varnæs søgte Hans Hoeck at opveje tabet efter mølletvangens ophævelse i 1853 med brænderidrft, men han gik fallit i 1880.

De ændrede trafikforhold medførte standsning af flere brænderier, særlig dem langt den gamle oksevej. Den nye chaussé fra Åbenrå til Flensborg blev taget i brug i 1847, og i 1864 nåede jernbanen fra Flensborg frem til Vojens. Andreas Petersen på Petersborg kro ved Urnehoved var kendt for sin gode brændevin fra det af hans fader i 1781 oprettede brænderi, og denne kro blev først nedlagt i 1900. Familien Thielsen ejede Holdbi kro i otte generationer og klarede sig ved at flytte kroen til chausséen, men brænderiet fra 1794 ophørte i 1868. Også på Toldsted kro, hvor Diens Diensens brændevin ellers blev berømmet som egnens bed-

ste, standsede brænderiet, på Bov kro og hos slægten Jessen på Oldemorstoft. Brænderiet på Bommerlund kro var oprettet i 1760 af Christian Bendixen, det blev senere drevet af Peter Schwensen til 1805 og fra 1811 af Hans B. Møller, hvis søn Marcus B. Møller nedlagde kroen i 1850 og brænderiet i 1856, skønt det få år forinden var genopført efter en brand som et moderne dampbrænderi. Digteren H. P. Holst boede på kroen med generalstaben i 1848, og i hans digt Den lille Hornblæser roses dens brændevin: »Den kradser og den brænder...« – Hvad ændrede trafikforhold betyder for kroerne så man igen, da den nye motorvej til grænsen åbnedes i 1978.

Ude vest på var brænderierne ikke så talrige, og det har i hvert fald ingen forbindelse med deres bærmekørsel, når vejene langs digerene i marsken kaldes bæremeje. Navnet stammer fra frisisk og betegner vejene på digeafsatserne beregnet til vedligeholdelsen. Men det var et stort brænderi, den kendte godsejer Knud Knuden – en farbroder til digteren Jakob Knuden – drev på Visby Hedegård under Trøjborg nord for Tønder, og det var bærmøllen til de mange stude og gødningen til hans marker, der var hans interesse. Brænderiet i sig selv var en dårlig forretning, kornet måtte ofte hentes helt oppe i Horsens, og da Knudsen døde i 1866 som en nedbrudt mand efter oplevelserne i 1864, standsede brænderiet, som »var vedblevet at være absolut urentabelt«. Brænderibygningen kan endnu ses på Visby Hedegård. En af Knudsens slægtninge, den kendte sønderjyde Frederik Høyberg var hans medarbejder på brænderiet; han havde tidligere været beskæftiget på godsejer Breinholts brænderi på Spøttrup oppe i Salling og

hjulpet en broder med at anlægge et brænderi i Ribe i 1855. Han nærede en ulykkelig kærlighed til brændevinsbrændingen, skønt den kloge godsejer Edv. Tesdorff på Gedsergård, hos hvem han havde været elev, sagde til ham: »Hvad vil De med dette brænderivæsen«. En anden klog rådgiver professor Th. R. Segelcke på Landbohøjskolen af den kendte brændevinsbrænderslægt fra Hjørring rådede Høyberg til at interessere sig for mejeribruget, og her »kom mit tidligere arbejde med syring og gæring i brænderiet mig til god nytte«, skrev han i sine erindringer.

På Vrågård ved Burkal helt nede ved den nuværende grænse var der brænderi fra 1821. Enhver der hørte under Tønderhus skulle købe sin brændevin der eller i udsalget i Rørkær, men ejeren Bunde Diensen, der var fader til kroværten på Tolsted, gik alligevel fallit i 1829 som så mange andre. Østpå drev slægten Ohlsen brænderi på Kværs Ladegård, og særlig var Christen Hanssen på Nørremølle ved Snogbæk en driftig brænder, som fortsatte sin faders brænderi fra 1823 og byggede et større dampbrænderi i 1857 med bistand af den kyndige kobbersmedemester Meyhoff i Sønderborg. Han tjente mange penge på det, særlig i 1864, men derefter gik det tilbage ligesom andre steder og det blev standset i 1867. Sønnen H. P. Hanssen har fortalt, hvordan han og hans søskende som børn sad på den lille tipvogn, der på skinner kørte bærmen fra brænderiet til de mange stude og køer i stalden, og som større dreng blev han sendt fra det gamle færgested Brunsnæs over isen på Flensborg fjord med studedrifter til markederne syd på.

Der var også brænderi i Dybbøl, og på

Als vrimlede det: de fandtes på kroerne i Frydendal, Maj, Svenstrup, Broballe, Havnbjerg, Fynshav og på Elstrup kro i nærheden af gården Lysholm, hvorfra der skal være navneforbindelse til den kendte brænderiejer i Trondheim i sidste århundrede Jørgen B. Lysholm, hvis akvavit stadig fremstilles af Vinmonopolet i Oslo. De to unge brødre Lysholm, der etablerede sig i Trondheim omkring 1760 som så mange andre slesvigere, var født i Flensborg, deres moder var født Brodersen, og deres begavede børn blev sendt i skole i Flensborg.

I Haderslev fandtes to dampbrænderier, da Christian L. Ohlmann begyndte i 1866, og her blev det hans brændevin, som var mest kendt helt til 1920, hvor Genforeningen ramte den sønderjyske brændevin omtrent som i 1850. Men firmaet fortsatte under slægten Damkjers ledelse og er først ophørt for et par år siden.

Brændevinsbrændingen i Flensborg blev ramt hårdt af historiens gang. Først tabet af det norske marked i 1814, derefter beskatningen i 1850, så den nye toldgrænse i 1864. Dertil kom den revolutionerende omlægning til stordrift, som fulgte med dampmaskinen og industrialiseringen. Omkring år 1800 var der vel op mod et par hundrede

Ejendommen Gåskærgade 60, Haderslev, opført 1759. Her havde C. L. Ohlmann's Vinhandel til huse i årene 1875–1965, og her blev den kendte Taffel-Akvavit fremstillet indtil 1920.

småbrænderier i byen, i 1860 seks store dampbrænderier, de tre lå ved Havretorvet og to i den nordlige udkant i Nystaden. Det største blev drevet af C. C. Christiansen i Nystaden, han var i 1857 også blevet medejer af kobbermøllen i Kruså. Firmaet består, men brændevinsbrændingen ophørte for flere år siden. I vore dage er det blevet sjældent at brændevinsbrændingens tre hovedprocesser: produktion af råsprit af korn, kartofler m.v., rektifikation af råspritten til neutral finsprit og krydring, destillation og lagring af den færdige akvavit foregår under et tag sådan som det stadig sker i Alborg. Allerede i 1870'erne begyndte man i Flensborg at købe billig kartoffelsprit i Pommern i stedet for selv at brænde. Brænderierne forsvandt, men byen er stadig kendt for sin akvavitfabrikation.

Ude vest på var brændselet knapt og drikkevandet urent, alligevel opretholdt man fra gammel tid brænderier i Husum og i Frede-

riksstad, hvor den unge Christian Martfelt på sin rejse i 1761 fik forevist købmand Herman de Vliegers brænderi. I Tønning måtte man på grund af vandet hente brændevin og øl to gange om ugen med smakken fra Frederiksstad. Det salpetersmagende vand i marsken gav drikkevarerne en afsmag, som »kun de der elsker mere at blive ør og rusende end at stille tørst« fandt behag i. Endnu i 1860 var der i Husum to dampbrænderier og en stor »destillation«, og i landdistrikterne var der brænderier i Bredsted, Mildsted, Svabsted og Norderstapel og lidt nordligere i Læk og Mølledige samt to i Wyk på Føhr. På det tidspunkt blev der ikke mere brændt i Slesvig by, men på Fartorp færgekro, hvorfra der gik færge til Holmen, og på Levensau ved Kiel med bro over Ejderen. I Sydslesvig findes i dag kun et kartoffelbrænderi øst for Slesvig by, og der er et mindre kornbrænderi i Hohenwestedt syd for Rendsburg.

Jep Refsing - en jyllænder i Roost

Af H. P. JENSEN

Han var handelsmand og smugler, en mere end almindelig dygtig landmand, studehandler og ejendomshandler, han var vittig, slagfærdig og klog, han kendte penges værdi, og så kunne han tale tysk, men det skete, at han ikke selv forstod sit tyske. Det er af denne ejendommelige personlighed, en jyllænder fra Roost, at H. P. Jensen, Agerskov, tegner et muntert portræt.

Landsbyen Roost i Arrild sogn og Nørre Rangstrup herred havde før første verdenskrig ord for at være en af hertugdømmet Slesvigs bedste landsbyer. Byens bonitet beroede på en blanding af god, letdyrkelig kornjord og vidtstrakte enge, der kunne give sommergræsning og vinterhø til store kreaturbesætninger. Det er da også den eneste egn af Nørre Rangstrup herred, hvor adel vides at have haft sæde gennem længere tid. Adel søgte jo i reglen mod den bedre jord.

Roost var fra sidst i 1400-tallet og op til cirka 1800 herredets fogedby. Christian Outzen (1732–1809) var husfoged i Haderslev vesteramt fra 1763 til 1797 og forestod som sådan udskiftningen i hele vesteramtet. Hans egen landsby havde været foregangsby allerede fra 1737, da nogle fællesheder udskiftedes. Den egentlige udskiftning af agre og enge skete i 1775. Byen omfattede da 14 gårde på tilsammen 40 ottinger samt et enkelt kådnersted og en snes inderster eller jordløse huse.

Roost-ejendomme var efterspurgt

Efter udskiftningen var de gode og ret godt arronderede gårde søgte objekter for folk med kapital og interesse for det større landbrug. I 1829 solgte dødsboet efter Hans Outzen byens største gård, Fogedgården, til

den kendte brændevinsbrænder Hinrich Andersen Jessen fra Tønder. Thomsen slægten i Roost, der senere blev indgiftet i Jessen slægten, var tilflyttet byen i 1799. En enkelt slægt i byen, Wind, kom i løbet af 1800-tallet i besiddelse af ikke mindre end tre af de store gårde.

Byen kregtede sig hurtigt

I kirkebyen Arrild karakteriserede sognepræsten Anders Th. Ørbech sognebørnene i Roost som »de store Rooster«. Jørgen Fausbøl skrev om de samme, at de slægtled efter slægtled havde siddet på deres gårde og nydt alle livets goder. Statsbankerotten og de efterfølgende krisear havde ellers været hårde ved byen, men den kregtede sig hurtigt. Tilflytternes kapitalforhold var gode. De store kreaturhold førte til en livlig handelsvirksomhed. Driften var ekstensiv, det store arbejde var høslettiden.

I et sådant landbrug kunne ejerne godt være hjemmefra. Gode køretøjer og lette heste gjorde det muligt inden for et døgn at færdes til og fra Haderslev, Ribe og Tønder. Fra 1860'erne kom jernbanen til. Hamborg rykkede nærmere, og Roostfolket var rejse-lystent.

Da Jørgen Fausbøl ville karakterisere Roost, valgte han det latinske mundheld: Suum quique, der kan oversættes ved enhver sit. Det er endnu et gængst sønderjysk udtryk for noget, der er helt i orden og som det skal være.

*

I det efterfølgende skal fortælles lidt om en af de mænd, der flyttede til Roost midt i 1800-tallet. I 1846 kom Jep Hansen Ref-

sing fra Store Andst, der var født i Refsing i Ribe amt, til Roost. Han havde i de unge år været hosebinder og uldkræmmer og tjent gode penge. Han købte Andreas Andersens halvgård, den ene af de to gårde, der udgjorde den oprindelige Roostgaard, Frederik Rostgaards fødegård.

En af hans samtidige Hinrich Thomsen (1845–1919), sønnesøn af brændevinsbrænderen og fader til amtslæge Lausten Thomsen, var en opmærksom betragter af tid og mennesker. Han nedfældede oplevelser og indtryk i en lommebog, der er bevaret. Da den fremmede fugl kom til Roost, faldt den indfødte Roostbos øjne på ham, og her er hans indtryk af en Jyllænder i Roost, Jep Hansen Refsing.

En Roostbos karakteristik

Hinrich Thomsen er citeret ordret men med nutidig stavemåde:

Jep Hansen Refsing, gårdmand i Roost, født i Refsing, Ribe amt, den 11. juni 1801, død i Roost den 24. oktober 1882.

I året 1846 købte Jep Hansen kaldet Refsing Andreas Andersens gård, den nordligste i Roost. Han kom fra Midtjylland, så vidt mig bekendt fra Store Andst. Han havde været handelsmand (og smugler, dette vist nok i stor stil), og i Roost vedblev han ved siden af at være en mere end almindelig dygtig landmand også handelsmand, især studehandler, men han kunne bruge alt især af døde varer og var også en slags marskandiser. Han rejste meget, oplevede meget og kunne fortælle meget. Han kunne være vittig, og med munden var han i høj grad slagfærdig. Han var en meget klog mand, meget klogere end han gav sig ud for og klogere end mange troede. Den skulle stå tidlig op, der ville narre ham. Han drev i mange år en betydelig ejendomshandel snart i fællesskab med en, snart med en anden. Han forstørrede sin gård i Roost ved efterhånden

at købe parceller og til sidst nabogården ind til den, så han til sidst fik hele den gamle Roostgaard samlet, der efter Sandet er den største gård i Roost. Om Jep Refsings vittigheder og morsomheder vil jeg fortælle lidt af det, som jeg kan huske:

En god Hamborgtur

1. Han rejste ofte til Hamborg, og så købte han gerne al slags for at tjene rejsepengene ind, og det var noget han forstod. At handle med pantelånere og pantelånersker, særligt på »Alter Steinweg« var ham en stor fornøjelse. Jeg har nogle gange været med på en sådan rejse og med inde hos Ephraim og Rebekka på »Steinweg«. Rebekka, en lille gammel tør jødinde, trakterede altid med Pebermyntedram, når forretningen var kommet i stand. Ligeledes var der en manufakturhandler Nathan Wiener, som der købtes hos. Han boede i Altona og var en ret god gerieben rødhåret jøde.

*

Det var ingen småhandler Refsing lavede – han købte på en sådan rejse gerne for mange tusinde mark eller dalere. Jeg var engang med og der var flere af mine fætre med. Da købte han for eksempel: Et dusin vandtætte overfrakker, gummifrakker, blanke som voksdug – de blev alle smuglet igennem tolden i Altona – en hel del lommeuhre, både guld- og sølvuhre, silketøj til flere damekjoler, sakse og knive i dusinvis, hestedækkener, en spilledåse o.s.v. alt smuglet igennem. Vi boede alle – 3 à 4 mand – hos kommissionær »Danske Lorenz«s enke i »Am Grünen Jäger«. Om morgenen inden vi rejste hjem, tog Refsing alle de 12 nye regnfrakker og »vrømplede« dem sammen, gik ud bag huset, smed dem på møddingen og dansede på dem, så de så ud som brugte, og så var de toldfrie. Det havde sikkert været unødvendigt, thi da vi skulle igennem tolden – det var dengang danske toldem-

bedsmænd – var eftersynet så lempeligt ved Refsing og fæller, at det forekom mig, som om Refsing var toldernes gode ven, og det var han måske også.

Men så købte han hele kasser manufakturvarer, og de gik med banen til Flensborg, derfra med vognmand til Løgumkloster (under toldsegl). De blev så fortoldet hos toldkontrollør Trolle – Refsings gode ven.

*

En gang hændte det, at flere store stykker stykker tøj med silke i blev konfiskeret af toldvæsenet, fordi deklARATIONEN ikke var rigtig. Det blev solgt ved auktion, men kostede ikke meget. Det var, sagdes der, Trolle, der købte det eller lod det købe for Refsings regning. Jeg havde for øvrigt også part eller andel i det tøj. – Han købte samme gang hos en marskandiser 2 store smedeambolte, 1 stor skruestik og 2 uhyre store hamre. De gik pr. skib til Ribe, med en Fanøskipper, om jeg husker godt.

Min første Hamborgrejse, (også med Refsing) da han købte de mange regnfrakker var i vinteren 1863. Vi var just i Altona, da prinsesse Alexandra af Danmark pr. dampper rejste derfra til London for snart at ægte prinsen af Wales. Der var i den anledning stor stads i Altona, særligt ved havnen, hvorfra afrejsen fandt sted. Der vajede Dannebrog ved Dannebrog, ikke alene fra de offentlige bygninger og alle skibe, men fra såre mange privatbygninger. Vi var nede ved havnen, så den smukke prinsesse og det statelige følge, hørte afskedstaler og hurraråb i det uendelige. Det var en slags fortale.

En flersproget handel

2. I halvtredserne, da jernbanen fra Altona nordpå endte i Rendsborg, var J. Refsing, Tammes af Mandbjerg (Thomas N. Fausbøl) og urmager Hørløck i Løgumkloster fælles i Hamborg. De kørte med egen befordring hjemmefra helt derop. Der blev også

købt al slags deroppe den gang, blandt andet en gammel lukket vogn, vel egentlig kun en kaleche, den fik Tammes. Men Jep Refsing havde 17 ræveskind med til Hamborg for at sælge dem, og de skulle sælges til jøder på »Alter Steinweg«. Refsing havde skindene i en sæk, den tog han på ryggen, og så gik de 3 mand på handelen. De kom ind til en jøde der tillige var stor bundtmager, og tilbød skindene, som kom ud af sækken og blev efterset af køberen. Han talte tysk og J. R. dansk. De forstod ikke hverandre, omend Jep Refsing blandede tyske ord ind i sin tale så godt han kunne. J. R., der ej var så dum som han gav sig ud for, blev nok klog på, hvad han kunne få for sine skind, men fandt tilbuddene alt for små. Han blev ved med at pludre på, så bundtmageren ærgerligt sagde:

»Hvad er det for et sprog De taler?« – »Det er tøjme tysk, det må De da kunne forstå« – »Nej det forstår jeg ikke« – »Det er tøjme itt så sært«, sagde J. R., »for a forstår det heller itt sjæll«.

Men så blev jøden vel klog på, at når han bød ordentlig på skindene, skulle de nok forstå hinanden, og så lagde han på buddene. Enes kunne de dog ikke, hvorfor jøden til sidst ærgerligt udbrød:

»Hvad vil De da med skindene?«

Jep Refsing svarede: »Dann komm ich sie werre in de' Sack«, og det gjorde han og gik. På én gang kunne han tale plattysk.

Det mærkelige var, fortalte Hørløck, at de gik lige hen til en anden jøde, som Refsing kendte, og der fik han straks hver skilling for skindene, som han havde fordret af den første.

Skolemesteren var lidt lille

3. En dag var jeg kørende med J. R. til dyrskue i Haderslev. Det var en drøj tur helt derved og hjem samme dag. Vejen gik den tid altid over Bevtøft–Hyrup–Gestrup–Fris-kjær–Skovlund–Roost. Det var i skumringen, vi kørte fra Skovlund til Roost, det sid-

ste stykke vej. Samme vej, som vi kørte, gik et lille ungt menneske, vi nåede ham lidt før Skovlund. J. R. holdt og bød ham op at age. Han kravlede op bag i vognen og stod der blandt en hel bunke høriver, som Jep havde købt på hjemvejen af Skrydstrup kromand (Iversen). Da vi kom ned på »Vasen« ind til Roost, hvor der på N. Rostgaard Ewalds gik et kørespor op til Sønderbyen, bad det lille menneske om at måtte stige af. J. R. holdt, den lille kravlede af og takkede. Men nu ville J. R. dog vide, hvem han var, og jeg husker grant at han sagde:

»Søj mæ, hvens dræng æ Do?« og svaret kom: »Jeg er den nye Rurup skolemester, den nye seminarist, der lige er kommet dertil.«

Efter en tid kom gensvaret: »Do øwer drywer da vist, fåwal!«

N.B. Det var lærer Aarup fra Rurup, der ville aflægge lærer Thau i Roost et besøg. De havde begge to gået på seminariet i Tønder.

Ingen giftermålsplaner

4. Han plejede at sige til unge piger, som han syntes om, og når der taltes om giftermålsplaner: »Det æ slemm få Dæ min pigh, a ka itt hjalp Dæ, for a har lowet min den gammel, te a itt gywte må, så læng hun løwe«.

Et par under bordet

5. Engang i halvfjerserne var sognepræst Hillegaard fra Arrild der i besøg. De var ved kaffebordet, da jeg kom ind, men kun J. R. og hans søn sad ved bordet. Jep Refsing sagde straks: Æ præst å min den gammel ligger unne æ bord. – Det viste sig i

grunden at være rigtigt, thi både præsten og Jep Refsings kone, der for øvrigt var 18 år yngre end Jep, kom virkelig frem fra under bordet. Der var falden en strikkepind for fruene, og den høflige præst gik straks med under det store bord for at kappes med hende om at opsøge og få fat i den faldne pind.

*

Jep Hansen Refsings datter Else blev gift med Peter Madsen, der var fra Sædinge på Lolland, og de to fulgte efter på gården. Jørgen Fausbøl omtaler Peter Madsen som en dygtig landmand, livsklog og med stor indsigt i økonomiske forhold. Også han var en lun fætter. Han siges at have haft et helt enestående »magæj« på sønderjyder, og det er en stor kompliment. Peter Madsen døde i 1935, Else allerede i 1916.

I deres ægteskab var der fem sønner og to døtre. En af sønnerne var afdøde redaktør Hans Madsen i Rødding, der øvede en stor indsats for Grænseforeningen. Sønnen Jeppe Refsing Madsen efterfulgte faderen på Roostgaard i 1919. Han var en stout mand med stor viden om egnens forhold. Jeppe døde i 1966. Han var gift med Margrethe Enemark fra Høgelund, der nu bor hos søn og svigerdatter, Anders og Else Madsen, på Roostgaard. Til hendes lange myreflittige livsvirke hører mange formandsår i Den Nordslesvigske Kvindeforening. I 1973 hædredes hun med den kgl. fortjensmedalje, og få har fortjent den som hun.

Jyllænderen i Roost havde forstand på gårde, og hans efterkommere har holdt ved Roostgård. De er heller ikke sluppet af med hans lune i mellemtiden.

Historiesyn i folkeskolen

Af LONE ANKER JAKOBSEN

Adjunkt Lone Anker Jakobsen, Flensborg, skriver om et nyt begreb i folkeskolens læseplan for historie.

Da Folketinget i 1979 besluttede at gøre historie obligatorisk i 8.-9. klasse igen, medførte det blandt andet, at man måtte udarbejde en ny læseplan for faget.

Denne læseplan forelå færdig i januar 1981, og den er særlig interessant på ét punkt, fordi man her for første gang direkte arbejder med begrebet historiesyn i forbindelse med historieundervisningen.

Hvad menes der med begrebet, hvilken betydning har historiesyn for historieskrivning, hvordan kan det bruges i undervisningen og sluttelig, hvordan kan »historiesynsundervisningen« sættes i en lidt større skolesammenhæng?

Som nævnt arbejder læseplanen med begrebet historiesyn, men i modsætning til, hvad der er tilfældet med andre nyindførte begreber i planen, definerer man ikke begrebet. Af det følgende vil det fremgå, at det heller ikke er så lige til, og at det i alt fald ikke kan lade sig gøre i én eller to sætninger.

I forbindelse med boganmeldelser og/eller polemikker om historie har forskellige historikere gjort tilløb til at definere historiesyn. (De følgende eksempler er hentet fra V. O. Nielsen: Samfundsforandringer, historiesyn og historieundervisning. Historie & samtidsorientering, nr. 4, 1980).

Svenskeren Curt Weibull siger: »Det væsentlige i et værk som Arups ligger ikke i enkelthederne, men knytter sig dels til spørgsmålet om, hvilke linier forfatteren følger, når han søger at sammenbinde de en-

kelte foreteelser til en helhed, og dels til, hvilke kræfter han finder har været de drivende i rigets og folkets historiske udvikling«.

Professor i historie, Povl Bagge, formulerer det således: »[Historiesyn er] opfattelsen af, hvilke drivkræfter, der til syvende og sidst er de væsentlige i historien«, mens en anden historieprofessor, Erik Ladevig Petersen, mener, at historiesyn er »historikerens vurdering af, hvilke kræfter der er afgørende for det historiske forløb, og om hans syn på det historiske udviklingsmønster«.

Niels Finn Christensen, en marxistisk historiker, siger kortere, at historiesyn er: »Grundforholdet og drivkraften i den historiske udvikling...«, og endelig udtrykker lektor V. O. Nielsen, der er en af medarbejderne ved udformningen af læseplanen, det således: »Historiesyn (= historieopfattelse) er menneskers opfattelse af, hvilke kræfter der er afgørende for samfundsforandringer, og af, hvilke mønstre der er grundlæggende for samfundshelheden.«

Der er altså tale om, at det at have et historiesyn indebærer, at man har en sammenhængende helhedsopfattelse af samfundsudviklingen.

Det forekommer mig at være vigtigt at understrege, at uanset hvilket historiesyn, man har – bevidst eller ubevidst – så er dette historiesyn eller sæt af forklaringer fremkommet på baggrund af et valg. Med andre ord: jeg mener, at vi aldrig kan nå frem til historiesynet, men må acceptere og respektere, at der findes flere historiesyn, som man faktisk vælger subjektivt mellem.

Hvilke valgmuligheder er der så?

Ja, man kunne tale om et eksistentielt, et

fascistisk, et liberalistisk, et materialistisk, et økonomisk eller et borgerligt historiesyn og mange flere. Men hvis man prøver at systematisere disse forskellige forslag, vil man nok erkende, at læseplanens antagelse af tre væsensforskellige syn nemlig: 1) det idealistiske, 2) det materialistiske og 3) det marxistisk-dialektiske syn, er rimelig og brugbar, ikke mindst i undervisningsmæssig sammenhæng.

Med et idealistisk historiesyn vil man fremhæve ideer og/eller enkeltpersoner som igang sættere af den historiske udvikling, mens et materialistisk historiesyn vil tilføje den økonomisk-materielle udvikling den drivende kraft, og endelig vil en person med et dialektisk historiesyn mene, at der er tale om en vekselvirkning mellem produktivkræfter, produktionsforhold og overbygning.

Før jeg giver eksempler på, hvad de forskellige historiesyn betyder for historiefremstillingerne, vil jeg ganske kort forklare, hvad der menes med ordene »produktionskræfter«, »produktionsforhold« og »overbygning«.

Begreberne er hentet fra marxistisk sprogbrug, hvor de er klart definerede. Ved »produktionsmidler« forstår man redskaber og værktøj i videste forstand; sammen med menneskets egen indsats, den fysiske og åndelige viden og kunnen udgør de »produktivkræfterne«. Til produktivkræfterne svarer nogle »produktionsforhold«, det vil først og fremmest sige ejendomsforholdet til produktionsmidlerne. Men i produktionsforholdet indgår også spørgsmålet om, hvorvidt den, der arbejder, selv ejer det, han arbejder med/producerer, eller om han bliver udbytet af en kapitalist (= ejer af produktionsmidler) og spørgsmålet om proletarernes (= besiddelsesløse i forhold til produktionsmidlerne) indbyrdes arbejdsdeling. Det er i denne sidste sammenhæng, at klassekampen opstår.

På et vist tidspunkt i samfundets udvikling er der balance mellem produktivkræfterne

og produktionsforholdet, men produktivkræfterne udvikles hurtigere end produktionsforholdene, således at balancen kommer i uorden, og der må en justering, en gensidig påvirkning, et dialektisk forhold, til for at »tilpasse udviklingen«.

Produktionsforhold og produktivkræfter udgør tilsammen »basis« i samfundet, mens menneskets åndelige aktiviteter er samfundets »overbygning«. Også mellem basis og overbygning er der tale om en gensidig påvirkning, et dialektisk forhold, således at basis danner grundlag for de åndelige, kulturelle aktiviteter, mens disse igen virker tilbage på og griber ind i basis.

Når man skal eksemplificere de forskellige historiesyn, opdager man, at det er meget vanskeligt at finde »rendyrkede« eksempler, især når det gælder længere fremstillinger, men når det gælder enkeltbetegnelser eller enkelte begivenheder er det noget lettere.

Det historiesyn der i dansk historisk tradition har været – og måske stadig er – det dominerende er det idealistiske. Et par citater vil kunne belyse det.

I Nikoline M. Helms gamle historielærebog, Danmarks historie fortalt for børn, fortælles der om landboreformernes baggrund: »Men nu skulle bønderne have det bedre; kronprinsen ville »hellere begynde i morgen end i overmorgen« på at bedre deres kår.

Der blev nedsat en forsamling af mænd, »den store landbokommission«. Den skulle overveje spørgsmålene. I den sad den udmærkede godsejer grev Kristian Reventlow; . . .«

Et andet udtryk for idealistisk historieopfattelse finder man i Knud Andersens »Historiebogen for 7.–10. kl.«, hvor årsagerne til 2. verdenskrig angives som følger: »Det er vel en af de uhyggeligste gåder, men også en af de største ulykker i verdenshistorien, at denne hadefulde mand (Hitler) blev hersker over et af verdens dygtigste og mest energiske folk.«, og hvor det konkluderende

om krigen hedder: »Dermed var den største af alle krige til ende efter 6 års uophørlige menneskeofre. Omkring 40 millioner havde mistet livet i et vanvid, der havde sin dybeste rod i had, magtbegær og menneskelig forblindelse.«

En meget udbredt historiefremstilling, Politikens Danmarkshistorie, har som undertitler på nogle af sine bind Kongemagt og kirke (b. 3), Borgerkrig og Kalmarunion (b. 4), De første Oldenborgere (b. 5), Reformation og renæssance (b. 6) og Oplysning og tolerance (b. 9), mens Palle Lauring i sin Danmarks historie bruger titler som Valdemarerne (3), Valdemars sønner og unionen Dansk renæssance (7) og Christian den Fjerdes riger og lande (8).

I alle de nævnte eksempler tillægges enkelt personer og/eller ideer altså den dominerende kraft i historiens udvikling.

I dansk historie repræsenterer Erik Arup vel det bedst kendte – og mest omstridte – eksempel på materialistisk historieskrivning. I sin Danmarkshistorie fra 1926 ff fratog han enkelt personer praktisk taget enhver betydning for historiens udvikling og fremhævede i stedet den materielle udvikling, især i bondelandsbyerne, som grundlag for samfundsudviklingen.

Et nyere eksempel på, hvad der nærmest må betegnes som en materialistisk historiefremstilling er Dansk social historie 1–7 (1978 ff). Kapiteloverskrifter som »befolkningsudvikling«, »levestandard og indkomstfordeling« og »uddannelsesforhold og alfabetisme« viser tendensen til at se udviklingen i lyset af den materielle udvikling.

Som eksempel på en marxistisk-dialektisk historieskrivning på dansk grund kan nævnes Steen Busck Verdenshistorie (1980), hvori han forklarer den store franske revolution som eksempel på en revolution fremkaldt af manglende balance mellem de »feudale« produktionsforhold og de »borgerligt-kapitalistiske« produktivkræfter. (En idealistisk historiefremstilling ville snarere sige, at

den franske revolution kom, fordi Montesquieu havde fremsat sine ideer om magtens 3-delning.)

Som allerede påpeget kan det være vanskeligt at finde »rene« eksempler på det ene eller det andet historiesyn, og det kan være temmelig svært at rubricere en given historiefremstilling under enten den ene eller den anden etikette og mange vil måske derfor spørge: »Med alle de forbehold, usikre definitioner med mere, hvorfor så overhovedet indføre dette begreb i læseplanen og dermed i historieundervisningen?«

I læseplanens indledning står: »I et samfund, der som det danske er inde i hurtige og dybtgående forandringer, er det vigtigt, at eleverne i folkeskolen får grundlag for at overveje, hvilke drivkræfter der har været afgørende for samfundsforandringerne og hvilke der er det i dag. Eleverne må derfor i undervisningen møde forskellige historiesyn.« Med andre ord: der lægges op til, at historieundervisningen ud over at være »kundskabsmeddelende« også skal være med til at være »holdningskabende«. Som jeg tidligere fremhævede, er der tale om, at man vælger sit historiesyn, og når man i sin undervisning inddrager de forskellige historiesyn, må det være meget vigtigt at gøre sig selv – og eleverne – klart, at der også er tale om valg af blandt andet menneske- og samfundssyn. Når læseplanen altså kræver, at skolen skal undervise i historiesyn, åbner det jo i høj grad for en undervisning i holdninger.

Inden for danskundervisningen er man i de senere år – igen – begyndt at tale om dansk som et »dannelsesfag« i modsætning til dansk som et »kommunikationsfag«. Med dannelsesfag mener man ikke så meget spørgsmålet, om man kender »de rigtige« danske forfattere, men man mener bevidsthedsdannende, eller om man vil, kritisk vurderende. En anden tendens i dansk er, at man er gået væk fra den nykritiske, ahistoriske læsemåde og i stedet lægger vægt på tek-

stens historiske og sociale kontekst, med andre ord man bestræber sig på at påvise og afdække tekstens værdigrundlag.

Sammenholder man de fremhævede tendenser inden for de to fag, tendenser som vel at mærke har politisk opbakning, jævnt før at læseplanen for historie er godkendt i Uddannelsesrådet for grundskolen og af undervisningsministeren, så forekommer det mig, at vi er meget stærkt på vej mod en cementeret opfattelse af folkeskolen som en holdningsdannende/opdragende institution i lige så høj grad som en kundskabsmeddelende. Denne fornemmelse af en ændret opfattelse af skolens opgave forstærkes af, at det netop er i fagene dansk og historie, at det opdragende fremhæves, idet jeg kan tilslutte mig N. F. S. Grundtvig, når han i *Bøn og Begreb* om en Dansk Høiskole i Soer om »fællesgods« siger: »Man kan jo saaledes nok, baade efter Sagens Natur og vort Folks Eiendommelighed, forudsige, at det især vil være Historie og Poesi, og deraf igjen Fædrenelandets Historie og Viserne, der paa vor folkelige Høiskole vil spille Mester, og det

aabner i mine Øine de lyseste Udsigter; thi naar denne Tilbøielighed næres og godt benyttes, da vil Folket see, de har et navnkundigt Fædreneland, hvis Ære er en Arv, de skylder deres Børn, og Folke-Livet baade i hver Mands Huus og ved Gilder og Samkvem vil faa et anderledes ædelt og muntert Præg end i mange Aarhundrede.«

Min konklusion på denne artikel er da, at samfundet med sit krav om »historiesynsundervisning« nu åbenlyst er på vej til at tillægge skolen en opdragende funktion som hidtil har været forbeholdt hjemmene, og det er grunden til, at det må interessere andre end historielærere, hvad der står i læseplanen.

En nærmere redegørelse for, hvorfor skolen i højere grad er ved at få den opdragende funktion, falder vel uden for artiklens rammer, men den må for mig at se komme til at dreje sig om to ting nemlig dels familiens funktion og placering i industrisamfundet, og dels mediernes – ikke mindst TV's – rolle som »kundskabsmeddelere«, blandt andet når det gælder historieformidling.

En kort, kommenteret litteraturliste

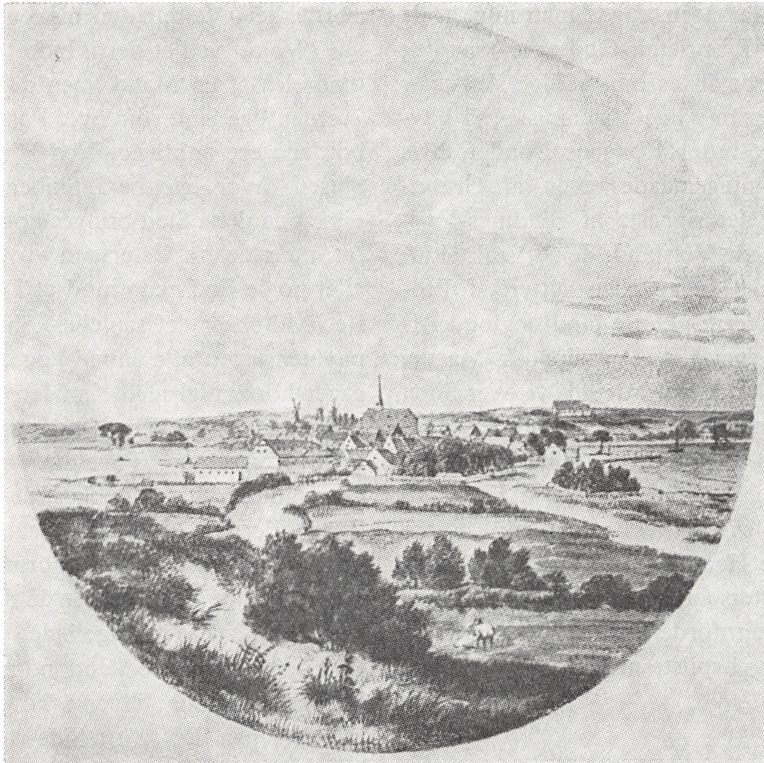
Ved siden af den i artiklen direkte nævnte litteratur vil jeg fremhæve *V. O. Nielsens: Samfundsforandringer, historiesyn og historieundervisning* i *Historie og samtidsorientering*, nr. 4 1980, hvorfra de forskellige definitioner på historiesyn er hentet. Det er i denne sammenhæng værd at fremhæve, at N. F. Christiansens definition adskiller sig fra de øvrige ved at tale om grundforholdET og drivkraftEN i historien, altså taler om absolutte størrelser, mens de andre taler om relative størrelser.

Som grundlag for redegørelsen for den marxistiske terminologi har jeg brugt *V. O.*

Nielsen: Hvad bestemmer historiens gang (Gads forlag 1978) og Danmarks Radios grundbog *Historieopfattelse og samfundsudvikling*, 1978.

Desuden har den løbende debat i *Historie og samtidsorientering* med blandt andet artiklerne: *V. O. Nielsen: Når nu historie bliver obligatorisk i 8.-9. klasse.* (Nr. 3, 1979), *Niels Finn Christiansen: Produktion og samfundsudvikling – nogle bemærkninger til en materialistisk historieopfattelse,* (Nr. 4, 1980) og *N. Rosendal Jensen: Divergerende historiesyn,* (Nr. 5 1980) haft indflydelse på artiklens udformning.

Ekernførde (L. R. Lyngbye)

Svundne tiders rejsende oplever Sydslesvig

Af TORBEN GLAHN

I 1778 foretog generalfiskal Peter Uldall, den ulykkelige dronning Caroline Mathildes sympatiske defensor, en rejse til Pymont. Både på ud- og hjemrejsen kom han gennem Sydslesvig. Hans dagbog er udgivet 1914 i serien »Memoirer og Breve« bd. 21. Følgende uddrag af afsnittet om Sydslesvig gengivet med suppleringer fra originalmanuskriptet, der findes på Det kgl. Bibliotek, er foretaget af overbibliotekar Torben Glahn, København.

(Den 15. juni om eftermiddagen).

Kl. 4 gik vi til Flensborg, hvor vi kom efter 4½ Miils Reise Kl. 9 om Aftenen og aftraadte hos en Viinhandler-Enke, navnlig

Madam Rømer, hvis Søn, Peter Bruun, egentlig forestaaer Giæstgiveriet. (Fru Uldall noterer i sin meget kortfattede dagbog: »disse 3 Stæder ere Sucker-Tvebackerne meget gode.«) Han handler med Viin, og Beværtningen var ret god, men Sengen lugtede af Tørverøg, som noget hindrede min Søvn om Natten. Betalingen var og dyr. Denne By udmærker sig iøvrigt ved gode Bygninger og Springvande, hvoraf i de Gader vi kom igennem vare adskillige.

Den 16. Junii Kl. 6½ gik vi til Eckernförde, som ligger 7 Miil fra Flensborg, hvor vi kom Kl. 2. Veien er for en stor Deel sandig og paa Veien megen Heede. Bønderbygningerne vare og iblandt slette. Da jeg

spurgte om Aarsagen, sagde man mig, at de hørte under Proprietair-Godserne, saa jeg paa nye overbeviistes om, at lige Aarsager overalt frembringe lige Virkninger. Vi havde hidtil seet lutter Kongens Bønder, hvis Gaardes Bygningsmaade enten af Grundmuur eller i det ringeste af Bindings-Verk og Muur røbede Velstand; derfor stak Huuse med klinede Vægge desto slettere af. Proprietaire-Bøndernes Heste fandt jeg og i Almindelighed smaae paa Siællandsk Maade. Paa Veien til Eckernförde gik vi over Slien ved et Sted kaldet Midsund, hvor Slien maa-ske er 200 Skridt bred, og vi blev oversatte ved en Pram. Det kostede for 6 Heste 18 Sk. Slesvig blev sagt at ligge en Miil højere op paa højre Haand, men at herfra til Udløbet ved Østersøen at være 2 Miil. Vi fra-traadte i Eckernförde hos en Mand navnlig Böehm, hvor vi spiiste meget got og for billig Betaling . . .

Kl. 4 reiste vi fra Eckernförde til Kiel. 3½ Miil. Vi kom der Kl. 8 og aftraadte i »Stadt Hamborg« . . . Paa Veien til Kiel omtrent ½ Miil derfra passerede vi en Vindelbroe over den holstenske Kanal paa et Sted kaldet Lewensau. Ved Broen laae 2 Skibe, og det var et sært Syn at see dem saa langt fra Søen inde i Landet.

Den 17. om Morgenen reiste vi ud fra Kiel for at besee Canalen nøiere og ankom til Holtenuer-Slusen, ¾ Miil fra Kiel. Vi traadte af i et ved samme liggende Vertshuus, som eies af en Mand navnlig Soltau, hvis Fader havde været en af Entrepreneurerne for Canal-Gravningen, og hvilken Mand viiste os alting an. Slusen, hvorover en Vindelbroe gaaer, bestaaer i 2 Afdelinger, som ved en Muur ere adskilte, og hvoraf den ene Afdeling egentlig er den, hvor igiennem Skibene gaae, men den anden er Bisluse, som er indrettet til at lade det Vand afløbe af Canalen, som er overflødig. Ved den sidste er og indrettet en Ruse til at fange Fisk i. Portene for Bislusen var indrettede til

at trække i Vejret; den mellemste Port hæves i Vejret ved et dertil indrettet Hjul, som omdreies af en Mand, men de 2 andre ved 2 ordentlige Spil, som over Portene eller Stibordene ere anbragte. Ved Hielp af Hoved Slusen, hvor igiennem Skibene gaae, skal disse paa dette Sted bringes nogle Fod i Vejret, naar de fra Østersøen vil til Nordsøen, eller nogle Fod ned i modsat Tilfælde. I første Fald skeer det saaledes. Slusens 2 Porte paa den øster Side aabnes, og da dens Bond gaaer horizontal med Kanalens Dybde uden for bemelte østre Porte, kommer Skibet mangelig ind i Slusen. Bemeldte Port lukkes da, hvorimod en Sluse trækkes, der er anbragt i den Skillerums Muur, der staaer mellem Bislusen og Hovedslusen. Formedelst denne Sluses Trækning strømmer da det paa Kanalens eller Slusens vestlige Side staaende nogle Fod højere liggende Vand ind i Slusen, indtil Vandet i samme bliver i Niveau med det uden for paa den vestre Side værende Vand. Naar Slusens Reservoir saaledes er fyldt, oplukkes dens 2 vestlige Porte, og Skibet gaaer igiennem samme ud i det højere liggende Vand. I andet Fald forholdes paa lige Maade, kun med den Forskiel, at naar Skibene skal gaae ud til den østlige Side og ere indkomne i Slusens Reservoir, trækkes et Stibord i Skillerums Muuren, hvorved det i Reservoirret værende Vand afløber, indtil samme bliver i Niveau med Vandet Østen for; hvorved Skibet da synker, saa det kan uden Fare gaae ud igiennem de østlige Porte, naar samme aabnes. Mekanismen er saa fortreffelig, at en eneste Mand kan gjøre alt det Arbeide der udfordres, nemlig: at hæve Vindelbroen, trække Sluserne til Vandets Ind- og Afløb, aabne Sluse Portene etc. Efterat have beseet Slusen gik vi paa en Baad, trukket af en Hest ned til Canalens Udløb i Kieler Fiord . . . Hesten gik i en jevn Trav, men vi brugte dog 10 Minutter dertil.

I Udløbet fra Canalen til Kieler Fiord var tre Pæle, som Skibene skulde følge for ei at

løbe paa Grund, og for Enden af disse var reist en Marmor-Pyramide med Krone ovenpaa og Opskrift: Patriæ et Populo. Lighedan en Pyramide stod paa venstre Side af Canals Udløb paa det faste Land. Fra Pynten ved Canals Udløb kunde vi i Afstand af ½ Miil omtrent see Fæstningen Christianspriis, hvilken bestryger Indløbet til Kieler Fiord, men sagdes at være forfalden og kun besat med 4 à 6 Kanoner.

Vi gik derpaa tilbage gennem Holtenuer-Slusen op til Knooper-Slusen, mellem hvilke 2 Sluser vi tilbagelagde Veien trukken ved en Hest i Trav i 15 Minutter. Seiladsen var saa behagelig som mulig, da vi paa begge Sider havde deels Skove, deels et vel dyrket Land. Ved Knooper-Slusen ligger paa en Bakke Hovedgaarden Knoop, nu Grev Baudiss tilhørende, hvilken vi ei besaae, da man berettede os, der var intet mærkværdigt.

Man siger, at Canalen er gjort eller i det mindste anlagt paa dette Sted, fordi den afdøde Skatmester Grev Schimmelmänn ved at sælge det behøvende Tømmer og Steen til Indretningerne, kunde gjøre sig som Eier af Godset Knoop, hvilket han siden solgte sin Svigersøn Baudiss, en betydelig Fordeel. Dette Gods sagdes at have afgivet for mere end 1 Tønde Guld Materialer til Verket. Da Canalen skulde anlægges, købte Grev Schimmelmänn Knoop af General Grev Baudiss for 80000 Rdlr. Han solgte derpaa Skov og andre Ting for 1 Tønde Guld og endeel meere, og da Canalen var i Stand, overlod han igjen Knoop til sin Svigersøn, Kammerherre Grev Baudiss, for 80000. Vist er det, at Nøtten af Canalen ingenlunde svarede til de uhyre Bekostninger af 2 Millioner, den har medtaget. Man angav Tallet af de Skibe, som 1787 vare gangne igiennem, til 500, men Tolden deraf sagdes ubetydelig, neppe 5000 Rdlr.; til denne Tiid vare i indeværende Aar giennemgaaende 400 Stk. De fleeste i Fior og i Aar vare smaae Skibe, blandt hvilke Kongens Undersaatter ingen Told betalte. De preussiske Skibe, som 1787

passerede igiennem med Levnets Midler til den preussiske Arme, som da stod i Holland, vare og befriede for Told. Tolden beregnes af Told-Forvalteren her ved Indgangen, men erlægges i Rendsborg. Man var enig i at klage over, at der intet var at bestille. Paa begge Sider af Kanalen var anlagt Dæmninger for de Heste, som trække Skibene, paa det de kan gaae op og ned uden at være hinanden i Veien. Arbejdet paa Canalen medtog 7 Aar fra 1777 til 84 og blev bestyret af nuværende General Lieutenant Wegener, Chef for Landkadetterne.

Efter denne skildring forlader Uldall Syd-slesvig, men på hjemrejsen kommer han atter gennem landsdelen:

Den 8. Sept. reiste vi fra Borchorst Kl. 7 om Morgenen og vare Kl. 9 i Eckernförde. Veien gik omkring det Bassin af Sjøvand, som (ud)giør Havnen ved Eckernförde. Dette strækker sig imidlertid om paa den anden Side af Byen og udgiør ligeledes der et Bassin, som kaldes Binnenwatter, saa man følgende fra den Holsteenske Side kun kan komme til Byen paa en temmelig smal Landstrimmel. Vi gik ned til Havnen og fandt paa Veien som fører derhen, en temmelig lang Allee af Frugttræer, som førte til Lossesædet, derfra gik vi paa venstre Haand og fandt 2 nye Skibe oplagde paa Stabelen foruden 4–5 andre, som laae i Havnen. Længere hen til venstre Haand var indhegnet til Baadeplassen og deslige Brug, og derfra saae jeg en temmelig lang Træbroe paa Pæle, hvorover man skal, naar man vil til den jyske Side, og hvilken gaaer over til saa kaldede Binnenwatter. Vi gik derefter hen til Giæstgiver Boehms Huus igiennem Byen og fandt paa Veien adskillige, tildeel ret kiønne grundmurede Huuse.

Kl. 9½ reiste vi derfra til Flensborg, som er 7 Miil, og kom der Kl. 5 om Eftermiddagen. Vi traadte af paa Postgaarden, hvor vi logerede ret vel og spiste iligemaade godt.

De 1½ sidste Miil vare overmaade sandede . . . Jeg besaae derpaa den lille Kirke,

hvori prædikens dansk, og hvori intet mærkværdigt er. Derefter den store Kirke, som nu udentil blev oppyntet; men indvendig intet mærkværdigt indeholder. Paa den Høy eller Bierg, hvor det forrige Slot ved Flensborg har staaet, og hvoraf endnu var tilbage et Stykke Muur, maaske 20 Al. langt og 6 à 7 Al. høit, hvis Tykkelse omtrent 3½ Al. viiste, hvilken massiv Bygning det har været. Man var i Færd med ogsaa at hugge noget af denne Muur, ventelig til Fyldning paa andre Steder. Videre over Volden var endnu Levninger af den Vandgrav, der har været uden om bemeldte Slot.

Derefter besaae jeg Havnen, hvilken overmaade fornøiede mig ved det uventede Syn af 150 til 200 tildeels 2- og 3-mastede Skibe, som laae der. En Skipper sagde mig, at de vel havde et hundrede Stykker endnu og meere, hvilke vare i Fart, tildeels i Middelhavet paa Fragt. For de sidste vare Eierne meget bekymrede, thi i Fald der blev Krig med Sverrig, frygtede de, at de barbariske Magter skulde bryde med os, af hvilken Aarsag man i Middelhavet ei heller nu troede det danske Flag. Blandt de her liggende Skibe vare en 6 à 8 Svenske, som ei turde

gaae ud for Russerne, men derved let kan blive Prise, i Fald Krig mellem Danmark og Sverrig erklæres.

Jeg gik igiennem Byen og fandt den store Gade overmaade lang, langs med Havnen, til hvilken der, fra bemeldte Gade af nedløbe adskillige Tvergader. Der var og i Byen mestendeel grundmurede Bygninger men faae af dem vare af anden end gammeldags Gavlbbygninger og med Karnapper. Endelig besøgte jeg den gamle ærværdige Professor og Rector Møller, som i 74 Aars Alder havde ald den Munterhed, en Mand paa 50 Aar kan besidde. Han viiste mig sin Samling til den danske Historie i alle Fag, nemlig borgerlig, Kirke, Adels og Literar Historie etc. Den er i mine Tanker meget kostbar for den store Forraad in biographicis i sær af Liigprædikener og Manuscripter. Endeel af de sidste ere Professor Møllers eget Arbeide og deriblant udmærke sig de mangfoldige genealogiske Tabeller, han har udarbejdet . . . Meget imod min Villie skiltes jeg fra denne respektable Olding.

Den 9. Sept. Kl. 5½ om Morgenen reiste (vi) til Apenrade.

Sukkerproduktion i Haderslev 1808

»Boysen i Gl. Haderslev er den eneste her i Danmark bekendte mand, som ikke alene har prøvet, men endog i adskillige år har dyrket runkelroer og af det ved udblødnings undertrukne sukker kogt en sirup, som i husholdningen fortrinlig kan bruges.«

(Notits i Aalborg Stiftstidende)

— — —

Jacob Boysen (f. i Spandet 17.8.1753, d. i Haderslev 21.12.1828) var præst i Gl. Haderslev 1790–1828.

Han, der havde arbejdet som diakon på Føhr, inden han blev præst i Gl. Haderslev, havde mange interesser. Blandt andet redigerede han Haderslev Maanedsskrift til almeennyttige Kundskabers Udbredelse 1792–1793« med et meget afvekslende indhold: Artikler om Varsler, aftensæde, Nytte af læsning og skrivning, etc., og i 1797 startede han sammen med Johann Knudsen bladet »Lyna«, som de redigerede sammen til 1799, hvor Knudsen blev eneredaktør.

Sønderjyske synsvinkler

Af KIM SALOMON

En begivenhed kan anskues under flere synsvinkler, og fil. dr. Kim Salomon, Lund, skriver om vanskelighederne for historikeren, når de subjektive opfattelser skal samarbejdes til en objektiv vurdering.

Som interesseret i Sønderjyllands historie har jeg læst adskillige avisartikler og tidsskriftsartikler om emnet, gennemgået politiske taler, studeret historiske værker og erindringer. Alt dette for at få kendskab til landsdelens historie, kendskab til hvad der egentligt skete, og hvorfor konflikter opstod.

Men det viste sig at være en ganske håbløs opgave. De fleste fremstillinger indeholder nationalt farvede perspektiver, som gør det næsten umuligt at danne sig et billede af »Wie es eigentlich gewesen«.

I visse sammenhæng må man selvfølgelig acceptere nationalt farvede perspektiver – i politikernes udtalelser for eksempel. Det er deres opgave at tage stilling, at kæmpe for det han eller hun mener er ret. Politikerne giver således ikke noget upartisk billede af virkeligheden.

Memoireforfattere er også i deres fulde ret til at anlægge nationale vurderinger. Hændelsesforløbet anskues ud fra deres ståsted. Det ligger i definitionen af memoirer. Og det er derfor heller ikke til den kategori, man skal henvende sig for at få et upartisk billede af udviklingen. Nej, til det formål findes historikere. Det er i deres værker, man skal kunne søge efter en upartisk fremstilling af Sønderjyllands historie. De bør have sigtet indstillet på at grave kildemateriale frem, sætte det sammen og upartisk præsentere »Wie es eigentlich gewesen«.

Men desværre, også historikere svigter, ikke mindst når det gælder Sønderjyllands

historie. Det fremgår for eksempel, når historikerne forklarer konflikten i 1848, en konflikt hvor modsætningerne mellem dansk og tysk for alvor tilspidsedes. Mellem parternes krav »Danmark til Ejderen« og »Slesvig-Holsten til Kongeåen« syntes intet kompromis muligt. Udgangen blev en væbnet konflikt, hvor Danmark til slut stod som sejrherre.

De fleste historikere forklarer konflikten i termer af nationale modsætninger – modsætninger mellem dansk og tysk. Der findes adskillige eksempler, som illustrerer dette forhold.¹

Allerede i 1850 udkom »Herzogtümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark« skrevet af den tyske professor Johann G. Droysen samt Karl Samwer. Bogen udkom inden konflikten var løst, og man kan derfor have mistanke om, at forfatterne ikke havde nået at få afstand til begivenhederne. De påpeger da også, at de ganske vist ønskede at skrive uden bitterhed, men erkender samtidig, at med tanke på danskerne adfærd kunne det volde problemer.²

I følge deres opfattelse ønskede slesvingerne i den nordlige del ikke en nærmere forbindelse med Danmark. Det gjorde danskerne derimod, og de mente sig ikke forpligtet til at tage hensyn til gamle aftaler. Da overkommandoen i Slesvig-Holsten var parat til at underskrive en preliminær fred, gennemførte danskerne som en hævnaktion for tidligere nederlag et blodigt overfald.³ I

1) Disse eksempler er hentet fra K. Salomon: Pluralismens grænser i Scandia 1981 /: /

2) Droysen og Samwer: Herzogtümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark. Hamburg 1850. S. 284.

3) Droysen og Samwer, s. 347 ff.

Droysens og Samwers øjne var det nationale konflikt forårsaget af Danmark.

Selvfølgelig vakte deres bog vrede og bitterhed i danske kredse. Paludan-Müller – dansk historieprofessor – anklagede Droysen og Samwer for at være partiske. De udnyttede bevidst tendentiøst materiale. Men det, som frem for alt gjorde bogen partisk, var i følge den danske historieprofessor forfatterens grundanskuelser. De betragtede Slesvig og Holsten som selvstændige stater med en naturlig tilknytning til Tyskland.⁴

En af 1800-tallets mest fremtrædende tyske historikere, professor Heinrich von Sybel, så i en afhandling fra 1890 modsætningsforholdet mellem Danmark og hertugdømmerne som et rets- og forfatningsspørgsmål. Det var den magtbegærlige danske konge, som forsøgte at undertrykke landsdelen. Den danske erobringslyst og kravet om en fordanskning af det tyske Slesvig vakte den tyske nationalisme til live. Det var en national konflikt forårsaget af Danmark.⁵

Mens de tyske fremstillinger går ud fra, at hertugdømmerne var selvstændige med en naturlig tilknytning til Tyskland, er udgangspunktet i de danske fremstillinger, at disse hertugdømmer – i hvert fald dele af dem – var danske og tilhørte Danmark.

Professor C. F. Allen mente i sit store værk fra 1858, at Slien dannede det sande og naturlige skel mellem dansk og tysk, og at Danmark havde ret til landsdelen, hvilket ikke mindst fremgår af følgende citat: »Tusinder af kække danske ofrede liv og blod for den gamle grænsevolds forsvar. Kampene hvilede ikke, før sydens fjendske stammer

var vist tilbage til deres hjem.«⁶

Den sønderjyske historiker A. D. Jørgensen gav nogle årtier senere udtryk for samme opfattelse. Han påpegede, at den danske konge havde retten på sin side, da han i 1848 udtalte, at Slesvig-Holsten var uopløseligt forbundet med Danmark. Det slesvig-holstenske oprør i 1848, der førte til dannelsen af den provisoriske regering, var et troskabsbrud. A. D. Jørgensen var ikke i tvivl om, at årsagen til stridighederne lå hos tyskerne. Ej heller var han i tvivl om den nationale faktors afgørende betydning for konfliktudviklingen. At kongen blev modtaget med jubel, hvor han end kom frem i Nord-slesvig, så A. D. Jørgensen som et levende udtryk for al den harme, oprøret havde vakt, al den kærlighed, det truede fædreland havde kaldt til live. »Den rige og skønne begejstring for de nationale ideer slog pludselig ud i lys lue og tændte alle hjerter. Intet offer syntes for tungt, når det gjaldt om at redde den nationale ære.«⁷

Betragter vi de historiske fremstillinger af konflikten i 1848 skrevet efter anden verdenskrig, er billedet noget anderledes. De er ikke så kategoriske, alt er ikke sort eller hvidt. Men de grundlæggende forskelle mellem danske og tyske fremstillinger er dog stadig iøjnefaldende.

Den danske historiker Holger Hjelholt mener således, at mennesker har en forunderlig evne til at bortforklare indgåede forpligtelser, ja til at få disse til at betyde det modsatte af, hvad de siger. Denne evne synes Hjelholt, at slesvig-holstenerne i eminent grad har siddet inde med. Den slesvig-hol-

4) C. Paludan-Müller: Bidrag til en Kritik over Droysens og Samwers saakaldte aktmæssige Fremstilling af den danske Politik siden Aar 1806. Odense 1850.

5) Heinrich von Sybel: Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I, bind III. Münschen und Leipzig 1980, S. 5 ff.

6) C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Slesvig, bind II. København 1857–1858. S. 602, 759.

7) A. D. Jørgensen: Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie. København 1881. S. 411 ff. Samt Danmarks Riges Historie 1814–1864, bind VI. København og Kristiania 1896–1907. S. 407 f.

stenske propaganda og polemik var hykle-
risk og forløjet. Slesvig-holstenerne kunne
eller ville ikke erkende, at Slesvig var en
gammel dansk landsdel med en endnu over-
vejende dansk-talende befolkning. For dem
var det – skulle det være – et tysk herre-
dømme.⁸

Den tyske professor Alexander Scharff
fremholder, at den historiske ret var både
danskernes og tyskernes våben i kampen.
Scharff mener dog ikke, at man skal ligestille
de to parter krav om historisk ret i 1848.
Slesvig-holstenernes historiebillede svarede
mere til virkeligheden end danskernes. Ej-
derdanskernes krav skal ses som et retsbrud
og et forsøg på undertrykkelse. Deres histo-
rieopfattelse var uforenelig med den nation-
alpolitiske virkelighed.⁹

Eksemplerne på forklaringerne på konflik-
ten i 1848 illustrerer ganske tydeligt den ind-
flydelse som historikernes nationale tilhørs-
forhold kan have. Der går en skarp skilleli-
nie mellem danske og tyske historikers
fremstillinger. Danskerne lægger skylden på
tyskerne, og tyskerne lægger skylden på
danskerne. Den nationale stillingtagen er
ganske vist mere markant i de ældre frem-
stillinger end i de nyere skrevet efter anden
verdenskrig.

Der er dog også en fællesnævner. Både
danske og tyske historikere ser konflikten i
nationale termer. Konflikten stod mellem
dansk og tysk, mellem de to forskellige nation-
ale opfattelser. Det er derfor nærliggende
at antage, at der råder en sammenhæng
mellem at tage national stilling i konflikten
og samtidig se årsagen til modsætningerne i
nationale termer.

8) Holger Hjelholt: Sønderjylland under Tre-
årskrigen. Et bidrag til dets politiske histo-
rie. II del. København 1959, S. 296.

9) Alexander Scharff: Das Volkstums- und
Grenzproblem in Historischer Sicht i: Zur
Grenzfrage Schleswig. Vier Historisch-Po-
litische Vorträge. Kiel 1954. S. 25 ff.

Spørgsmålet er imidlertid, hvordan man –
enten det nu er som historiker eller som læg-
mand – ud fra disse fremstillinger skal kunne
afgøre »Wie es eigentlich gewesen«. Er det
de danske historikere, som giver det rigtige
billede af udviklingen? Er det de tyske hi-
storikere? Eller ligger virkeligheden et sted
midt imellem?

Svaret på dette spørgsmål er ikke sjæl-
dent afhængigt af det nationale tilhørsfor-
hold og behovet for at give udtryk for dette
tilhørsforhold. Jeg skal i denne sammenhæng
ikke forsøge at besvare spørgsmålet, men i
stedet diskutere, hvilket perspektiv en histo-
riker bør anlægge for at kunne forklare kon-
flikter som den i 1848 uden at benytte nation-
ale fortegn.

I flere af de ovennævnte undersøgelser
isoleres den nationale faktor fra de øvrige
samfundsforhold. Denne faktor fremhæves
som afgørende årsag til konflikten. En for-
udsætning for at kunne analysere konflikt-
udviklingen er imidlertid et bredere perspek-
tiv, et helhedsperspektiv, som foruden den
nationale faktor omfatter alt fra økonomi til
kultur, fra politiske til sociale forhold. Et
perspektiv, som gør det muligt at sammen-
ligne de forskellige faktorerens betydning.
Endvidere må ambitionen være at sætte sig
ud over det nationale tilhørsforhold.

En forsker, som har arbejdet ud fra dette
perspektiv ved forklaringen på konflikten i
1848, er dr. Gottlieb Japsen. Han afviser
den romantiske opfattelse, at det var den
danske folkeånd, der i årene omkring 1840
vakte til bevidsthed hos den nordslesvigske
befolkning. At åndskulturen – skolen, pres-
sen, kirken og litteraturen – havde indfly-
delse på dannelsen af nationaliteter, anser
han for givet, men han mener ikke, den har
været udslagsgivende. Da de nordslesvigske
bønder i 1836 krævede det tyske øvrigheds-
sprog afskaffet, var det først og fremmest et
socialt krav, ikke et nationalt. Under de
nordslesvigske forhold måtte bøndernes rejs-
ning ifølge Japsen nødvendigvis antage en

national farve, men det var ingenlunde til-
sigtet. Bøndernes danske bevægelse var
vendt mod overklassen, mod embedsmende-
ne og det velhavende borgerskab.¹⁰

Japsen tager ikke national stilling i 1848

10) Gottlieb Japsen: Betragtninger over den
danske bevægelse i Nordslesvig i: Sønderjy-
ske Årbøger 1973. S. 63 ff. Samt: Den na-
tionale udvikling i Åbenrå 1800–1850. Tøn-
der 1961. S. 259 ff.

konflikten. Ej heller ser han konflikten ensi-
digt i nationale termer. Han isolerer ikke
den nationale faktor, men betragter den som
en af flere, der har haft indflydelse på udvik-
lingen i Sønderjylland.

Når det gælder forklaringen på konflikten
i 1848, har Japsen således befriet sig fra de
nationale bindinger, som påvirker andre hi-
storikere. Han har et bredere perspektiv end
det rent nationale og præsenterer dermed et
»rigtigere« billedet af udviklingen.

Kobbergade i Tønder

Af UWE THOMSEN

*Uwe Thomsen, Tønder, der arbejder med sin
bys fortid, har blandt andet undret sig over
gadenavnet Kobbergade, en lille detalje i den
store mosaik, og han har sin egen teori om
navnets oprindelse.*

En af de mest uanselige gader i Tønder, nær-
mest kun en slippe mellem Store- og Vester-
gades langstrakte grunde, bærer det metallisk
klingende navn »Kobbergade«.

Skrivemåden »Kaabergade« kunne måske
nok antyde noget med beklædningsgenstan-
de, men med al mulig respekt for tidligere
tidens retstavning retfærdiggør denne form
vel også den tyske oversættelse til »Kupfer-
strasse«.

I 1685 tegnede overkonduktør H. G. Riga
imidlertid et kort over Tønder og omegn. I
signaturforklaringen, der hidtil er forblevet
upåagtet, angives alle gadenavne på tysk, og
gaden kaldes der »Kopperstrasse«.

Man kan vel vanskeligt forestille sig et
gadenavn afledt af en hestelidelse (»Kopper«
betyder »krybbebider«), så på tysk bliver
navnet meningsløst, og da det åbenbart hel-

*Denne tøndebærende mand optræder på
»Bayeux-tapetet«, den over 70 meter lange, bro-
derede »tegneserie« over historiens absolut sid-
ste vikingetog, hvor hertug Vilhelm af Nor-
mandiet invaderede England i 1066.*

*Broderiet er udført næsten umiddelbart efter
begivenheden, og dets omkring 1500 enkelthe-
der er et helt katalog over invasionens utallige
kulturhistoriske facetter.*

*Manden her bærer ikke blot en simpel tøn-
de fra vikingetid til middelalder, han fjerner et helt
kulturhistorisk fænomen, der også har sat sine
spor i en gade i Tønder.*

*(Om »Bayeux-tapetet« se: Mogens Rud:
Bayeux-tapetet og slaget ved det grå æbletræ,
Politikens Forlag 1974.)*

ler ikke har kunnet oversættes, har den oprindelige betydning formentlig været glemt, som det ofte er tilfældet med stednavne.

Senere har man så rationaliseret sig frem til »Kobber/Kupfer«-versionen, som i det mindste betød noget.

Men det gør Riga's »Kopper« sandelig også.

Forklaringen finder vi i vikingebyen York i England, hvor man ikke tøver med at betragte en stadig eksisterende »Coppergate« som hjemsted for vikingetidens »koppari«, kopmagere, der var bødkere og drejere. Derovre har man ganske vist også fundet resterne af kopmagernes værksteder og deres meterhøje, brandfarlige spåndynger, der som særlig sikkerhedsforanstaltning måtte henlægges til en bestemt gade uden ildsteder – »Kopper«-gaden.

Slægtsskabet mellem Tønders »Kopperstrasse« og Yorks »Coppergate« er indly-

sende, og vikingetiden holder vel dermed et beskedent indtog i Tønders historie.

Den tyske sprogtradition i Tønder siden den lybske stadsret fra 1243 er i hvert fald uforenelig med en »Kopper«-gade. Man ville – i øvrigt også på middelalderligt dansk og måske sideløbende med ændring af faggrænser og materialetradition – have brugt betegnelser, der var beslægtet med »bødker« eller »drejer«.

Derimod har den engelske betegnelse »cooper« for »bødker« en ganske klar anglo-skandinavisk oprindelse, der sætter vikingerne hverdag direkte ind i Tønders gadebillede!

Kilder:

INTERIM, Bulletin of the York Archaeological Trust, 1973 ff.

H. G. Riga: Abriss der Stadt Tondern nebst deren ümbligenden Flüsse, etc., 1685. (Det kgl. Biblioteks kortsamling).

Boganmeldelser

Fra »universitetskristendom« til »de gamle kvinders tro«

Peter Beck: Nikolaus Laurentius Feilbergs levnedsløb og kredsen bag ham. Poul Kristensens forlag, Herning, 1981. Illustreret bl.a. med et hidtil ukendt billede af Købke.

Peter Beck nyder og nyttter sit otium efter mange års lærergerning, sidst som lektor på Aabenraa Statsskole, det nærmeste han kunne komme sin fødestavn.

For den kreds på Sundeved, han er udgået af, har han forladt ad tangenter, der gjorde det muligt at komme tilbage. Han er, hvad han end beskæftiger sig med, inderligt bundet til den halvø, han er opvokset på: dens natur – de store skove og de små blomster i de levende hegn, de mange historiske minder, slægterne – de gode og »dem, der ikke dur«, kvinder og mænd og deres pudserlige

overtro, men mest dog den dem i kødet bårne, blufærdigt levende tro. Han taler helst sin hjemstavns dialekt, og det gør han også, når han selv tror, at han ikke gør det. Også når han skriver! Hans første erindringsbog hedder »Dansk dreng i Sundeved«. Han aner måske end ikke, at vi andre siger »på Sundeved«. Et sted sidder han som dreng i skolen og skriver »et diktat«, og det er rigtigt, selv om han som dansklærer nok har belært sine elever om forskellen på »en diktat« og »et diktat«. Denne tone af sønderjysk mål – af og til endog små germanismer – giver hans

bøger en fortrolighedens farve. Man mærker også i dette, hvorfra hans verden går. Side 111 citerer Beck fra Feilbergs bog (som et vidnesbyrd om, i hvor høj grad præsten havde indlevet sig i sine sognebørns sprog), hvad »kulegraveren« havde at sige om en tysk katolsk gudstjeneste. Og om dette citat hedder det da: »Denne beskrivelse kan uden vanskelighed omskrives til sønderjysk«.

Og dette kan man – omtrent – sige om hele Becks bog – og øvrige forfatterskab.

Hans indfaldsvinkel til Nikolaus Feilberg er da også, at denne har været præst i Ullerup. Det er en kvalifikation i sig selv! og det er lige ved, at det nærmest lyder som en krænkelser, at Feilbergs ældste søn, folkemindeforskeren H. F. Feilberg, ikke er vokset op i Ullerup, men i Alslev og Vester Vedsted, hvor faderen var præst, før han kom til Ullerup. Det skete i 1848, og da var H. F. Feilberg lige ved 18 år.

Det, der ligger forfatteren af bogen om Nikolaus Feilberg på sinde, er nok, at denne københavner, denne velbjergede embedsmandssøn, denne livsfriske, glade dreng uden kristentro, denne ærkerationalistiske kandidat uden ånd, denne forvante ægtemand – af sit livs tilskikkelser og – af sine menigheder(!) blev forvandlet til en oprigtigt og stiltfærdigt og inderligt troende mand – til sidst uden tyngelse af svære belæstheder eller svære spekulationer – en trofast grundtvigianer, kristeligt og nationalt.

Allerede før han kom til Ullerup, oplevede Feilberg et religiøst gennembrud – en »omvendelse«. Han føler sig »holdt for nar af sine universitetslærere«. Han arbejder sig frem fra sin »universitetskristendom« til »de gamle kvinders tro, at Jesus Kristus var Guds enbårne søn, Vorherre«. Det mærkes, at forfatteren fryder sig over, at det ægte, nedarvede folkelige sejre over det akademisk tillærte.

Men Beck er selv akademisk miljøskadet, om jeg må spørge lidt. Den gode fortællers, den gode lærers inspirerende og ofte inspire-

rede digressioner kalder af og til på smilet. De er ikke altid ret på deres plads: Engang – side 6 – har Feilberg fået kørelejlighed med to damer til færgekroen ved Snoghøj. Og de kan ikke få skibslejlighed, før den ene dame siger: »A æ Jens Knudsens kuen å vil så gerne øver«. Og så gik det hele af sig selv, for Jens Knudsen er som kreaturhandler en af færgernes bedste kunder. Og så siger Beck: »Han er forfatteren Jakob Knudsens bedstefar«, – en i sammenhængen inderligt overflødig bemærkning.

Feilbergs hustru Conradine Købke blev højlig elsket og beundret af bønderkonerne. Hun var dygtig i huset; så vidt så godt, men så skal Beck nødvendigvis have fortalt om en, i øvrigt tysk, pastorinde i Roager, der hverken kunne »spinde, væve, farve, brygge øl, støbe lys, bage, malke«, men senere blev den berømte forfatterinde – Charitas Bischoff. Skal digressionen have mening – for det bidrager ikke til Feilbergs historie – må det være, at der gives andre værdier end de huslige.

Endnu en digression, men en der har dyb mening: Ældstesønnen H. F. Feilberg »indviedes« til sin store livsgerning som folkemindeforsker, af hvad han i det vestjyske som dreng hørte om varsler, genfærd og om »åndernes skjulte verden«. Og så hedder det: En 30 år senere, nogle mil sydpå – en dreng, der oplevede den vestslesvigske natur på samme måde. Det er Emil Nolde.

Og denne digression er bevidst. Den skal sige, at til forskellige tider ligedannede naturer får ligedannede oplevelser og indtryk.

Langt uden om Ullerup omtales i forbigående – tidens koryfæer Oehlenschläger, Eckersberg, H. C. Andersen, Sibbern, Inge-mann, og – ikke mindst Grundtvig. Og dette har det klare formål at fortælle om Feilbergs almindelige baggrund og hans bundethed til sin og Conradines slægt – Købkerne. Og denne hensigt kan kortes ned til denne bemærkning: »slægt og familie betød dengang mere end nu«. Man hører Beck sukke!

Hele denne mangfoldighed af sidespring, og Becks sans for karakteristiske detaljer, gør, at denne bog om landsbypræsten Feilberg i Ullerup bliver en smuk og sand illustration til et stykke kulturhistorie, en smuk mosaik af mange små brikker.

Afsnittet om tiden 1848 til 1864, og især om krigens år, er oplysende om krigen, set fra en præstegård lige uden for slagmarken. Der er mange spændende enkeltheder, men der er her ét forhold, som jeg – som anmelder – ikke kan bifalde: Beck deler Feilbergs respekt for den tyske general Göben, der blev indlogeret i præstegården og helt upåtvivleligt var en mand af noblesse, en dygtig militær, fin og retsindig, han lærer endog som Feilberg, at ønske Slesvigs deling efter folkets vilje; men! – han stod som kommanderende general i en hær, der sloges for det modsatte. Han havde som frivillig været med i mange krige: 1848–50, nu 1864 og kort efter 1866 og 1870–71 og før dette i krige i Spanien.

En mand, der låner sit sværd til hvem som helst, kan jeg ikke kapere.

Der er en anden brik i denne smukke mosaik, som jeg ikke kan få til at passe. Side 88 afskrives, hvad Beck med et lidt salvelsesfuldt udtryk kalder »Conradines åndelige testamente«. Det er en bøn, som hun har indført i sit Ny Testamente, et årstid før hun i 1856 døde efter langvarig svagelighed.

Stykket forekommer mig bekendt og er jo da også i alt fald stilistisk så bekendt, at Beck bemærker, at det har flere pietistiske træk. Det er vel et stykke fra en pietistisk bønnebog – muligvis omredigeret lidt af Conradine; men mon hun – netop hun – ellers ville bede Gud om hjælp til, at hun kan »gå frem i mandig tro« – og om »styrke til mandelig at kæmpe«?

Pastor Feilberg giftede sig igen året efter Conradines død med Bolette Rørdam. Hun havde været forlovet med Conradines broder, der døde fra hende. Hun kom fra et kultiveret, grundtvigsk københavnsk hjem. I hendes unge dage var Søren Kierkegaard af og til kommet i hjemmet, der tilhørte, hvad man godt kan kalde et præstearistokrati. Hun faldt godt til i Ullerup hos børnene, men stod menigheden noget fjernere. Hun fik ingen børn, men var sin mand en god hjælper, en fast og rank støtte, stod ved hans side under oplevelserne i 1864 og under forvisningen derefter.

Det er nævnt ovenfor, at Beck sammenligner H. F. Feilberg og Nolde som to sjæle af samme støbning.

Og denne bog vidner om, at forfatteren, der er født under Dybbøl og korsbanneret, har følt sig i slægt med Nikolai Laurentius Feilberg, der kom til at leve under samme mølle og samme fane.

Georg Buchreitz.

Forbudt luksus

Hertug Hans' »Luksusforordning for Haderslev fra 1566« Udsendt af Hertug Hans 1566 og ny-udsendt af Haderslev Museum 1981. 14 sider. Ill. 12,- kr.

Midfastesøndag 1566 udsendte Hertug Hans på Hansborg en forordning, i hvilken der indtil de mindste detaljer bestemmes, hvorledes indbyggerne i Haderslev i fremtiden skal forholde sig med begravelser, bryllupper, barselsøl, klædedragt og andet.

Denne forordning var ikke noget enestående. Den unge magister, senere nationalmuseumsdirektør M. Mackeprang, der fik

forordningen genoptrykt i Sønderjyske Årbøger 1897, giver et lille tidsbillede fra luksusforordningernes gyldne tid, 15- og 1600-tallet, og herfra har Haderslev Amts Museum lånt teksten.

Det er en morsom idé at genoptrykke hertugens ord til undersåtterne, som opdeles i klasser efter indtægter, og i øvrigt er hele forordningen én lang formaning til sparsom-

melighed med bødestraftrusel til alle, der ikke holder sig på rette vej. Man får ellers det indtryk, at der for de bedrestillede har været nok at spare på.

Om gravøl hedder det, at det »helt skal afskaffes og forbydes . . . da der ved siden af megen ødselhed og overdådighed har fundet alle slags skandaler og laster sted«. 10 gylden i bøde til den der fremturer.

Om de indledende festligheder i forbindelse med barselsøl befaler den barnløse hertug, at kvinderne efter den første forsamling skal gå hjem uden spisning. Først da mændene skal deltage, gives der tilladelse til højst fire retter mad samt smør og ost og af drikke kakkebille foruden hjemmebrygget øl. 10 gylden i bøde, hvis den nybagte fader i glædesrus skænker vin eller fremmed øl.

Når det fornøjelige ord kakkebille i noterne forklares som »en art øl«, er det lidt nødtørftigt. Kakkebille var en stærk ølsort, der blev brygget i Ekernførde, og den var opkaldt efter Kakabilebækken, der var byens vigtigste vandleverandør.

Glæden over at få en søn eller datter gift indhegnes også: Borgere, der formår at give deres børn en medgift på 300 eller i det mindste 200 mark i rede penge foruden bryllup og klædninger, må ikke indbyde mere end 50 huse eller boder. Dog undtages hofsinder, fremmede folk og præster, som

må gå med i frit tal ud over de 50 husstande.

Andre borgere, der kun har råd til en medgift på 100, 50 eller færre (og ikke er medlem af rådet!), skal nøjes med 30 huse, men har dog adgang til de samme undtagelser som de mere velbeslæede.

Og så følger regler for smykker, påklædning, brudesengen lige til sengeforhængene, der må være af henholdsvis sajen (tyndt uldstof) eventuelt ringere vare og mønstret linnet. 10 gylden i bøde for at overtræde reglerne, dog kun 5, hvis man hører til laveste stand, altså karle, piger og andre fattige arbejdsfolk.

Kommet så vidt kunne de lovlydige borgere studere de meget omhyggeligt udarbejdede regler for klædedragterne – pyntede man sig for meget, kostede det en daler i bøde plus fortabelse af overskridelserne, hvis man var fattig, ellers måtte man af med 10 gylden for sin forfængelighed og samtidig lide den tort, at smykker og klæder blev frataget en. Man har jo lov at håbe, at konfiskationen ventede, til bryllupshøjtideligheden var overstået.

Majfester og laugsgilder er også i søgelyset, og til slut oplyses det, at af bøderne »tilhører halvdelen Os, halvdelen byen, under Vor straf og unåde«.

Her er vitterlig ideer at hente for Mogens Lykketoft.

Inger Bjørn Svensson

Præste- og sognehistorien

Dansk præste- og sognehistorie, bind X Haderslev stift, hefte 7, udgivet af A. Pontoppidan Thyssen.

Hefte 7 i Pontoppidan Thyssens præste- og sognehistorie omfatter geografisk Bov sogn, Rinkenæs, Adbøl-Gråsten, Felsted, Varnæs og Sønderborg.

Kendte navne og mærkelige grænselandskæbner glider forbi under læsningen: Rinkenæspræsten N. J. Jensen, den senere biskop Frode Beyer, højskolemanden Aage Møller, Troensegaard-Hansen, der tog sig

af de sønderjyske krigsfanger, Mørk Hansen, der blev stænderdeputeret, Ægidius med Varnæs-salmebogen o.s.v.

Som et eksempel på, hvor vidtspændende denne sognehistorie kan være, må nævnes Urban Schrøders artikel om Varnæs. Først den topografiske skildring med betoning af forskellen mellem adelby og torp, Varnæs og Bovrup. Derefter præsterækken med nav-

ne som Fabricius, Ægidius, Peter Bernth, der fik sin tærskemand idømt otte dages fængsel, fordi han bredte for tykt smør på brødet, og præsterne under fremmedherredømmet så forskellige som Raben, der vakte skandale ved ikke at kunne tale nogenlunde dansk, og Hinrich Wolf, der trods sin tyskhed nedlagde hvervet som kredsskoleinspektør i protest mod tilsidesættelsen af det danske sprog, og Lauritzen, der var dansk, og som i tysk tid kritiserede behandlingen af det danske modersmål, men i dansk tid kritise-

rede rigsdanskerne, der ikke forstod slesvingerne.

De danske nazisters hovedkvarter i Bovrup skabte problemer. Urban Schrøder giver et sympatisk billede af Frits Clausen og en vemodig skildring af modstandsmanden, pastor Rodholm. Degn Gammelgaard og væver Kaufmann bliver også portrætteret, og sognebilledet afrundes med en skildring af kirkegårdens geografi, der afspejler sognets, idet de Varnsinger og Borpninger hviler i retning mod de steder, hvor de levede.

Elektricitet i Haderslev

Elforsyningen i Haderslev 1901–1981. Udgivet af Haderslev og Omegns Elforsyning. 1981. 24. sider. Ill.

Lokalhistorikeren, fhv. forstander A. B. Keck har fået overdraget opgaven at fortælle HOEF's 80-årige historie. 80 er jo et lidt utraditionelt antal at fejre, men det er altid bedre end slet intet påskud. Og da der er kommet en udmærket oversigt ud af det foreliggende kildemateriale, er der intet at fortryde på.

A. B. Keck begynder med branden i 1889, da Petersens maskinfabrik på Naffet nedbrændte totalt, og de moderne bygninger, der blev opført på brandtomten, rummede noget så sensationelt som en lille dynamo, der kunne levere strøm til seks bue- og glødelamper. Lamperne måtte kun anvendes af modelsnedkeren, når han havde fint og nøjagtigt arbejde at udføre. Dette var det første elværk i Haderslev!

Der skulle gå tolv år med diskussioner og intriger, vedtagelser og forkastelser af det vedtagne, før de mange overvejelser førte til elværk nr. to, som alt i alt kostede 196.620 mark. Der var budgetteret med 150.000 mark, så også dengang kendte man til overskridelser. Det fremgår dog af specifikationen, at uventet stor tilslutning betød en uforudselig udgift på ca. 20.000 mark til malere og lignende, mens prisforhøjelser under

arbejdet (også det kendte man for 80 år siden) og »Yderligere arbejdsløn« tegner sig for en halv snes tusinde. Overskridelsen blev betalt af kommunens kassebeholdning – akkurat som i dag.

Senere blev elproduktionen udvidet, idet værket i Christiansdal blev købt i 1917, men det var først klar 1920 på grund af tekniske vanskeligheder, blandt andet mangel på de nødvendige materialer. Det lille elværk var i gang til 1974, hvor det var nedslidt. Efter en restaurering fik man indrettet et minimumseum i vandkraftanlægget, og i 1976 startede værket igen.

Sideløbende udvidede man i Haderslev, indtil man i 1959 besluttede at gå ind under Sønderjyllands Højspændingsværk i Åbenrå.

Af kortet på pjecens bagside fremgår det, at HOEFs område til lands når op til Skodborg, over til Over Jerstal og ned til Genner, mens det til vands mærkelig nok rækker ikke blot til Årø og Brandsø, men helt over til Bågå lige under Fyns land. Hvad de store grænseslyngninger på vandområdet ellers skal gøre godt for, er ikke let at gætte, og forfatteren kommer slet ikke ind på den side af HOEFs virksomhed i den ellers meget læseværdige afhandling.

ibs

»Plat« i Grænselandet

Gertrud Nordmann|Stabenow: Platt deutsch & Platt dänisch im Grenzland Schleswig, 96 sider, 9,80 DM, Husum Druck- und Verlagsgesellschaft.

Forfatterinden Gertrud Nordmann-Stabenow er opvokset på Løjt land i Nordslesvig i en familie, hvor man i den ene onkels hjem sang med på »Glade jul« og i den andens på »Stille Nacht«, men i begge hjem talte man sønderjysk. Nu bor hun i Hollingsted, hvor hun nyder det plattyske omgangssprog. Og hun har forelsket sig både i sønderjysk og plattysk, så hun har følt trang til at skrive denne bog, hvor hun sammenstiller dialek-

terne ved hjælp af barneremser, ordsprog, nabodrillerier osv., altsammen både belærende og underholdende.

Og så har hun et forsvar for »Mojn«, som slet ikke stammer fra det tyske Morgen, men fra det hollandske moje, der betyder så meget som: godt, smukt, behageligt. Altså er der intet sprogligt nederlag at frygte for de danske ved at hilse med Mojn.

Sønderjyllands Erhvervsråd: Årsberetning for 1980–81

Da Sønderjyllands Erhvervsråds sekretariat blev oprettet i 1951, benyttes lejligheden i den sidste årsberetning til at kaste et blik tilbage på befolkningsudviklingen i den mellemliggende periode. Befolkningen i Nordslesvig er steget fra 206.127 i 1950 til 250.704 i 1980 eller med 21,6 pct., medens stigningen for landet som helhed udgør 19,7 pct. Med andre ord en meget tilfredsstillende udvikling.

Også med hensyn til arbejdsløsheden ligger Sønderjyllands amtskommune gunstigere end det øvrige land, idet ledighedspro-

centen på 9,2 for 1980 er den laveste uden for hovedstadsområdet. Men det er dog en stigning fra 8,6 i 1979, og foruden arbejdet på almindeligt erhvervsfremme i landsdelen sætter man nu også ind på at skaffe uddannelses-, lære- og praktikpladser til de unge, både af hensyn til de unge, men også fordi det kan blive en væsentlig fare for erhvervslevet, at det om nogle år kommer til at mangle faguddannet arbejdskraft.

Beretningen gennemgår som sædvanlig landsdelens kommunikationsproblemer i forbindelse med en omtale af rådets aktiviteter.

Dansk tidsskrift index

Systematisk fortegnelse over indholdet af ca. 500 danske tidsskrifter. 64. årgang 1978. Udgivet af Bibliotekscentralens forlag.

Det er en fantastisk adgang, man får til skatten i de danske tidsskrifter gennem denne nøgle. Et digert bind på næsten 900 sider, hvoraf alene forfatterregisteret fylder 100 sider og emneregisterets henvisninger 200 sider. Så kan man regne ud, hvor meget der bliver tilbage til selve artikelopremsningen, der følger bibliotekernes sædvanlige decimal-system.

Et eksempel. Man vil vide, hvad der står om den sønderjyske digedebat og henvises i

emneregistret til nr. 50.26 under Naturforhold i almindelighed (Fremskudt dige – miljøødelæggelse på grund af landvinding, se Noah 1978, nr. 58, side 10–14) og til 69.54 under inddæmning, kystbeskyttelse, der omfatter i alt 5 artikler: En artikel i Ingeniøren om vadehavsdiget, der bliver udbudt i bunden licitation; interviews ved Mogens Foss i Fagbladet om digeforstærkningerne i Sydvestjylland; en artikel af Preben Nissen i Stads- og Havneingeniøren om mangelen på

en relevant kystsikringslov, medens Anders Ture Lindstrøm i tidsskriftet Europa skriver om Tyskland, der ændrede planer, da Danmark markerede interesse i det fremskudte dige. I tilgift er registreret Werner Christiansens artikel i Sønderjysk Månedsskrift om

Reussen-kogene ved Bredsted.

Fortægnelsen er en stor lettelse for alle, der til systematisk undersøgelse af et emne har brug også for de bidrag, der findes i tidsskrifterne. Men man kommer altså til at vente et par år, hvis man vil være ajour.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

3. august: Forfatteren Willy August Linne-mann skriver i en kronik i Berlingske Tiden-de: Nordslesvigerne og sydslesvigerne vil få mere og mere brug for hinanden trods de nationale forskelle. Da det er usandsynligt, at statsgrænsen vil blive flyttet fra rigsdansk eller rigstysk side – den vil utvivlsomt blive liggende, selv om den er en naturstridig grænse – må den altså overvindes, og dansk-sindede, tysksindede og frisisksindede må komme til forståelse med hinanden uden hensyn til nationale dogmer fra før 1920.

6. august: 10 SSV-byrådsmedlemmer i Flens-borg byråd er ingen urealistisk tanke ved det kommende valg, mener SSV-byformand Bent Meng, der minder om, at ved sidste valg manglede kun få stemmer til det 10. mandat.

Den vesttyske uddannelses- og kultusmi-nister Bjørn Engholm, der stammer fra Ly-bæk, vil efterfølge Klaus Matthiesen som SPD's topkandidat ved næste landdagsvalg.

Med ophævelsen af Flensborg bys kontor for flygtninge og hjemstavnsfordrevne synes endnu et af efterkrigstidens alvorlige proble-mer at være løst.

8. august: Nedlæggelsen af den dansk-tyske

naturgasledning har ved Danevirke givet ty-ske arkæologer nye muligheder for at fore-tage undersøgelser i voldsystemet; der blev frilagt voldgrave fra tre perioder, den ældste fra vikingetiden, en fra Valdemarstiden og en pansergrav fra sidste verdenskrig.

10. august: Flensborg Industri- og Handels-kammer ser med tilfredshed på den danske trafikministers udsagn om, at broforbindel-sen over Storebælt har første prioritet frem for en bro over Østersøen.

13. august: SSV-landdagsmand Karl Otto Meyer protesterer imod den planlagte standsning af smørsejladser fra Flensborg og andre nordtyske havne. Omkring 5000 men-nesker vil så miste deres arbejdsplads, og hele den flensborgske smør-flåde må læg-ges op.

Det vil koste over tre millioner DM at istandsætte og bevare de sidste tre sluserester ved Ejderkanalen.

14. august: De tyske skolers elevtal i Slesvig-Holsten er i det sidste år faldet fra 399.000 til 382.000 eller med 4,4 pct. Størst er til-bagegangen i grundskolerne med 8,5 pct., mindst i gymnasierne med 0,3 pct.

Under et besøg i Flensborg bekræfter for-bundskansler Helmut Schmidt, at forbunds-

regeringen har til hensigt at standse smørsejladen fra tyske havne fra 1. januar 1982.

15. august: Sydslesvigsk Vælgerforening vedtog på et ekstraordinært landsmøde i Flensborg et nyt aktualiseret partiprogram.

Flensborg by åbner det nye hovedpostkontor ved Forbundsbanegården. Der er ret delte meninger om, hvad det gamle »kejserslige« postkontor skal bruges til. Der protesteres kraftigt imod planer om en nedrivning af den i sin stil ganske interessante bygning.

18. august: Flensborg Avis peger i en leder på, at vedtagelsen af det ny partiprogram viste en enighed, der bekræftede antydede opfattelser af fløjkampe inden for SSV. Også vedtagelsen af en af SSV-ungdommen fremsat resolution imod neutronbomben viste tilsvarende enighed.

21. august: Dansk Skoleforening oplyser, at byggearbejdet på den ny ungdomsskole i Ladelund nu kan påbegyndes. Skoleforeningen har til ny næstformand efter rådmænd Jacob Meyer valgt fliselægger Holger Christiansen, Ellund.

I Satrup indvies en ny gymnastik- og forsamlingsaal ved den danske skole.

22. august: Som ny dansk præst i Rendsborg udnævnes cand. teol. Gerhard Hansen, Argir, Færøerne.

25. august: Breklum-missionen, som før 1920 også havde stærke kontakter til Nord-slesvig og stadig driver et omfattende Ydre-missions arbejde, har bestået i 100 år.

På et kredsmøde i Egermførde afviser SPD-landdagsmand Kurt Hamer en tysk borgmesterspødsel om, at danske skoler bør behandles som privatskoler, og derfor ikke kan gøre regning på samme tilskud som offentlige skoler. Kurt Hamer mener, at danske skoler bør sidestilles med de offentlige skoler.

De danske skoler i Sydslesvig tæller ved skoleårets begyndelse 6154 elever mod 6284 året før. Antallet af begyndere er steget fra 451 til 476.

Idrætshallen i Flensborg skal have nyt tag, hvortil der søges om en bevilling på 1,5 mill. kroner.

26. august: I landdagen vender Karl Otto Meyer sig imod indførelse af europæiske kørekort og pas, det skaber ingen europæisk identitet. Videre anbefaler han at ignorere Luxembourg-dømmen om standsning af toldfrit salg fra skibe på Østersøsejlad.

27. august: I mindet om den frisiske frihedskæmper Harro Harring, der døde 1870, oprettes der i Husum et Harro-Harring-selskab.

Kiel-landdagen stiller krav om en rapport om gæstearbejderbørn i tyske skoler; der er i øjeblikket ca. 12.000. I 1985–86 ventes tallet at stige til ca. 20.000. I adskillige skoler er henvend halvdelen udenlandske børn.

29. august: Flensborg Avis har med knap 7000 abonnenter holdt stillingen, men man opfordrer til stadig nytægning. Der blev sidste år tegnet 398 nye abonnenter syd for grænsen, men på grund af afgang gav det kun en beskedent nettogevinst.

30. august: På en hjemstavnsdag i Husum understreger socialminister Walter Braun nødvendigheden af, at man søger at vække den tyske ungdom til større forståelse for det tyske spørgsmål og dermed til en voksende bevidsthed om den tyske enhed.

Justitsminister K. E. Claussen siger til diskussionen i Slesvig-Holsten om udlændinges valgret ved kommunale valg, at en nyordning vil kræve en forfatningsændring.

31. august: I Vesterland på Sild, hvor man ved sidste kommunevalg kun manglede ganske få stemmer til det andet byrådsmandat,

vil man sætte alle kræfter ind for at vinde dette mandat, fremgår det af et opstillingsmøde, hvor der opstilledes 12 SSV-kandidater.

NORD FOR GRÆNSEN

1. august: Den mangeårige forstander for Als Husholdningsskole, Johanne Hansen, er død 91 år gammel.

5. august: Formanden for Dansk Sprognævn Allan Karker mener, at ligesom det danske er forsvundet syd for grænsen, vil den sønderjyske dialekt også forsvinde og blive afløst af rigsdansk.

7. august: Da dansk TV ikke viser begivenheder i Sønderjylland større interesse, blev Radio Syd anmodet om at få tysk TV til at komme herop, oplyser redaktør Frode Kristoffersen.

8. august: Sønderjyllands amt har i 1980 ydet i alt 2,7 mill. kr. til det tyske mindretals arbejde, heraf alene 2,4 mill. til det tyske gymnasium og 120.000 kr. til det tyske bibliotek.

DSK i det gamle Tønder amt, der engang talte over 1300 medlemmer, tæller nu kun 107 medlemmer, der alle er over 80 år, oplyser Dansksindede sønderjyske Krigsdeltageres formand, Peter Schmidt, Døstrup.

Ved højlys dag stjæles Dannebrog fra flagstangen på Skamlingsbanken.

9. august: Som et mønstereksempel på dansk-tysk samarbejde omtales samarbejdet mellem kraftværket i Ensted og Nordwestdeutsche Kraftwerke, der er til gavn for elforsyningen på begge sider grænsen.

Tre sønderjyske moser, Abkær, Hjarup og Stengel moser på tilsammen 550 ha i Vojens og Rødekro kommuner bliver fredet.

På amtsprogramrådsmødet i Åbenrå op-

lyses, at der i løbet af efteråret vil blive vist flere grænselandsudsendelser i TV.

11. august: Sønderjyllands amt vil i 1982 forhøje tilskudet til det tyske centralbibliotek i Åbenrå fra 120.000 til 135.000 kr. Amsrådsmedlem Hermann Heil ønsker dog tilskudet sat op til 180.000 kr.

På Haderslev museum vises en udstilling over de fund, der blev gjort i forbindelse med nedlæggelsen af naturgasledningen omkring Vojens, og som bragte fund frem fra tre vikingelandsbyer og en sjælden engelsk mønt, der røber om fortidens handelsforbindelser over Nordsøen.

I Sønderjyllandshallen i Åbenrå åbnes en udstilling over grænselandskunst.

I Løgumkloster afsløres i forbindelse med Kloster mærken en gøglerstatue. Som sædvanlig åbnes markedet med afholdelse af en gøglergudstjeneste i Løgumkloster kirke.

12. august: I Højer ønsker Slesvigsk Parti en byrådsbeslutning om ens forældretakster ved alle børnehaver udskudt.

I Nørreløgum opgiver man tanken om en »international« børnehave, og den tidligere tyske børnehave åbnes igen som tysk børnehave. Den tyske skole- og sprogforening vil senere tage stilling til, om den kan anerkende børnehaven som tilskudsberettiget.

13. august: Efter at økonomiudvalget i Sønderjyllands amt har afslået at yde støtte til distriktskontor for Foreningen Norden i Sønderjylland, vil sagen blive forelagt Nordisk Ministerråd for at finde en løsning på et andet grundlag. De sønderjyske afdelinger af Foreningen Norden har på forhånd stillet sig skeptisk over for forslaget.

14. august: Rens ungdomsskole, der i sin tid blev rejst som et nationalt bolværk, kan holde sit 60-års jubilæum.

Vojens kommune har med en bevilling på 160.000 kr. sikret bevarelsen af Herredsfogedens Hus i Tørning.

Under et besøg af den slesvigholstenske landdags SPD-fraktion i Tønder slår fraktionsleder Klaus Matthiesen til lyd for, at der i hver valgperiode af landsregeringen gives en rapport om mindretallene nord og syd for grænsen og dermed gives lejlighed til en debat om mindretalsforholdene.

Arkivar Hans Holten Worsøe, Viborg, er udpeget til ny landsarkivar i Åbenrå.

17. august: Da Dansk Forening for Rosport har afvist at optage Nordschleswigscher Ruderverband som medlem, vil de tyske roere danne en neutral forening for derved at opnå mulighed for at deltage i Danmarksmesterskaberne næste år.

20. august: De tyske skoler i Nordslesvig starter det nye skoleår med i alt 1421 elever mod 1454 sidste år. Heraf er 68 børn i børnehaveklasse mod 56 i fjor. De tyske børnehaver tæller i alt 621 børn mod 630 sidste år.

22. august: Også i Bylderup-Bov har man tilkaldt vesttysk TV i anledning af det, der kaldes Verdens største landsbyringridning med over 300 ryttere, som dansk TV ikke interesserer sig for.

Tønder kommunes afvisning af at yde tilskud til de tyske børnehaver i Jejsing og Abild fremkalder en skarp protest i Der Nordschleswiger, som peger på, at mindretalspolitik ikke kan have til formål at tvinge tyske forældre af bureaukratiske hensyn at sende deres børn i en dansk børnehave.

25. august: Radio Syd's chef Frode Kristoffersen afviser, at dansk TV har opgivet »kampen« i grænselandet og peger på vanskelighederne ved at indpasse regionale udsendelser i landsprogrammerne.

26. august: Tysk TV på videobånd til skoler er både billigere og bedre end danske videoudsendelser, oplyser amtscentralen for undervisningsmidler i Åbenrå.

Med 11.331 arbejdsløse, heraf 4323 ungdomsarbejdsløse ligger Sønderjyllands amt i spidsen blandt landets amtskommuner. Fungerende amtsborgmester Peter Gorrsen lover en kraftig indsats for at nedbringe dette tal og er lydhør over for alle forslag.

27. august: I Bevtoft mindes man ved en højtidelighed på kirkegården og en fest i forsamlingshuset 100-året for Hans Andersen Krügers død.

Miljøministeriets planstyrelse kan ikke acceptere Toftlund som kommende gymnasieby men peger i stedet for på Gram.

I Tinglev vælges installatør Sven Tarp som ny borgmester i stedet for afdøde borgmester Frits Nielsen. Om valget, der skete, efter at det tyske mindretal havde trukket sin kandidat tilbage og derefter stemte på Sven Tarp, skrev Flensborg Avis, at denne kendsgerning må medvirke til, at man i Tinglev får afsluttet en nationalpolitisk strid, og at de andre stridigheder, der ikke havde spor med nationalpolitik at gøre, nu har fået en afslutning.

Den i 1702 af Frederik IV skænkede bispekåbe, som også benævnes Hans Adolph Brorsons bispekåbe, er blevet restaureret og kan nu igen bruges ved kirkelige handlinger i Haderslev domkirke.

28. august: Fem sønderjyske erhvervsforeninger på Åbenråegnen omfattende 600 virksomheder opretter Erhvervenes Informationstjeneste i Sønderjylland for bedre at kunne informere offentligheden.

En ny prognose viser, at børnetallet i Sønderjylland omkring år 2000 vil være formindsket med 5000–8000 børn.

29. august: Ved Jels er gjort oldtidsfund fra en 14.000 år gammel boplads.

31. august: Også i Røde kro kommune opstilles en tysk statsborger som kandidat for SF ved kommunevalget.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

Jydernes egen kreditforening...

JYLLANDS
KREDITFORENING

6100 HADERSLEV: Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
6950 RINGKØBING: Hæringsvej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG: Sci. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 52 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (08) 12 38 77
8260 ARHUS-VIBY J: Borgvold 16
Tlf. (06) 14 88 00

En lokal bank
har mange fordele
- derfor
SYDBANK
- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Tb. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

A/S Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Grønseledets liv
Grønseledets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

Sønderjysk månedsskrifts redaktionsadresse:
H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.
Ekspeditionens adresse:
Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Abenrå.
Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.
Redaktørernes adresser:
Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.
Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev,
tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

HØJST ANTIK
v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:
Søndergade 24, 6270 Tønder.
Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.
Postadresse: DK 6254 Øster Højt.
Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSSKOLE
Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling
Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/8 • VOJENS

DANEBOD HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

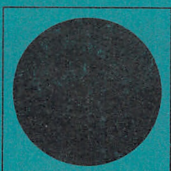
Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Storegade 311, Postbox 103,
6200 Abenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

**Sparekassen
Sydjylland**